

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

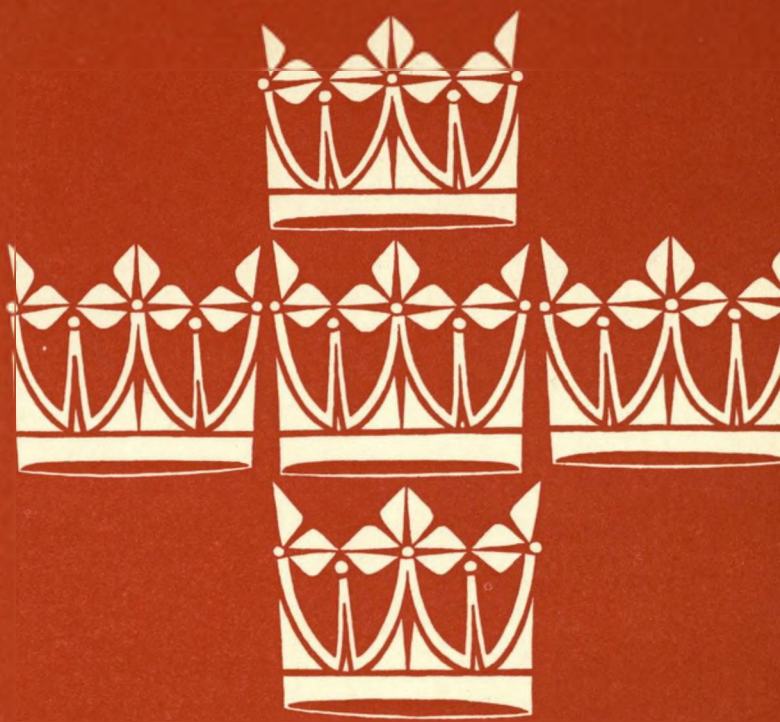
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rutger Croneborg: Något om symboler och attribut i svenska adelsvapen från medeltid och Vasatid	393
Kongresser m. m.	404
Flere våbener til Flyvevåbenet	405
Heraldica Varia	407
Nye kommunale Våbener	412
Heraldisk litteratur siden sidst	417
Hans Schlyter: »Er kirkelig heraldik forhistorisk?«	421
Brita Grep In memoriam, av C. G. U. Scheffer	422
Sven Tito Achen: Dannebrog	423

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i oktober og marts. Abonnement uden medlemskab eksterer ikke. Medlemskab koster pr. år (fra 1. april 1968):

Danmark: Dkr. 30, postgiro 1123 74.

Norge: Nkr. 29, postgiro 993 30.

Finland: Fmk. 17, postgiro 112 079.

Sverige: Skr. 21, postgiro 7 43 35.

Island: Ddkr. 30.

Udlandet: Dkr. 30.

Betaling én gang for alle (kun for personer): det 10-dobbelte.

Kasserer: Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark

Ældre numre af tidsskriftet

Alle tidligere numre af *Heraldisk Tidsskrift* kan fås. Prisene er som følger (portofrit):

Nr. 1 samt nr. 4 til 10, pr. stk.: Dkr. 10, Fmk. 6, Nkr. 10, Skr. 7.

Nr. 2 (optryk): Dkr. 20, Fmk. 12, Nkr. 19, Skr. 14.

Nr. 3 (optryk): Dkr. 30, Fmk. 17, Nkr. 29, Skr. 21.

Nr. 1-10 samlet: Dkr. 80, Fmk. 45, Nkr. 77, Skr. 55.

Fra nr. 11 til nr. 16, pr. stk.: Dkr. 13, Fmk. 8, Nkr. 13, Skr. 10.

Fra og med nr. 17, pr. stk.: Dkr. 16, Fmk. 9, Nkr. 15, Skr. 11.

Redaktør:

Redaktør Sven Tito Achen, Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K.

Redaktionsudvalg:

Kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. Albert Fabritius, Emiliegade 6, 1918 København V

Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge

Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A 2, Helsingfors 25, Finland

Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige

Amtsrådssekretær, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Kommendör Rutger Croneborg, Thulehem 54, 223 67 Lund, Sverige.

Sokneprest Paulus Holm, Kråkerøy, Fredrikstad, Norge.

Statsheraldikern, kammarherre C. G. U. Scheffer, Riksarkivet, Heraldiska sektionen, Munkbron 11, 111 28 Stockholm.

Häradsövding Bo Tennberg, Storgatan 18, Jakobstad, Finland.

Friherre Christopher von Warnstedt, Skeppargatan 68 IV, 114 59 Stockholm.

Tidsskriftets ekspedition:

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark

Något om symboler och attribut i svenska adelsvapen från medeltid och Vasatid

Av *Rutger Croneborg*

HERALDIKEN är en historisk hjälpvetenskap och sysslar företrädesvis med de adliga vapnens uppkomst och utveckling, de hävdvunna formerna för vapnens utformning, registrering och identifiering av befintliga vapen, regler för nybildning av vapen o.s.v. Heraldiken har däremot endast i ringa utsträckning sysslat med vapnens idéinnehåll, nämligen den symbolik och emblematik som kommit till användning. En nutida brittisk heraldisk författare har också framhållit, att endast tillfälligtvis kan ursprunget till vapenbilderna spåras. Detta torde främst ha sin förklaring däri, att vapenbeskrivningarna i sköldebrevens enligt medeltida tradition ytterst sällan lämna någon förklaring till vapenbilderna utan angiva endast deras utseende. Detta kan i sin tur måhända förklaras därmed att de äldre medeltida vapnen troligen saknade egentligt idéinnehåll, särskilt gäller väl detta de rena häroldsbilderna. Vapnen voro ursprungligen igenkänningsmärken, och först så småningom — kanske främst under 1400-talet — började man i vapenbilderna se mer eller mindre klart utformade idéinnehåll. Belägg härför finnes bl. a. i ett fåtal svenska sköldebrev, där förklaringar till symbolik och emblematik införts (ex.vis grevliga ätten von Ascheberg).

När undertecknad år 1961 var med om att genomföra en ny hängning av vapensköldarna i Riddarhusets stora sal, blev jag fascinerad av den fantasi och omväxling i val av vapenbilder och attribut, som i all synnerhet känneteckna de svenska adelsvapnen från 1600-talet. Man har visserligen stundom ansett att vad som därvidlag åstadkoms, kan betraktas som en heraldikens förfalloperiod, men detta hindrar förvisso icke att vapenbilderna äro av stort kulturhistoriskt intresse och väl förtjäna att närmare utforskas. Visserligen kan, som förut antytts, vapenbildarnas ursprung och idéinnehåll i brist på härför erforderliga källor mera sällan med full säkerhet konstateras. Det har likväl visat sig möjligt att genom studium av den adlades eller i högre stånd upphöjdes levnads- och släktförhållanden liksom även genom jämförande studier med andra vapen och tidsförhållanden åtminstone här och där finna förklaringar till vapenbilder och vapenattribut.

Till svårigheterna vid ett studium av de svenska adelsvapnens symbolik och emblematik hör givetvis det förhållandet att vapnens utseende stundom något skifta från tid till annan. Utgångspunkt har dock varit riddarhussalens vapensköldar, där så kunnat ske jämförda med sköldebrevens va-

penbeskrivningar. Vapenavbildningarna i de olika vapenböckerna grunda sig väsentligen på dessa bägge källor. Det bör likväl påpekas, att en viss standardisering av vapnens utseende genomfördes vid Ridдарhusets instiftande. Sålunda äro hjälmarnas utseende i regel nära nog identiska d. v. s. den s. k. öppna tornérhjälmen. Likaså äro hjälmtäckenas utformning merendels helt standardiserade, ehuru med olika modetyper under skilda tidsperioder. Vapenbilder och hjälmprydnader förete däremot en ofta fascinerande fantasi och omväxling.

För att något närmare försöka analysera de svenska adelsvapnens symbolik och emblemantik fram till karolinska tidens inbrott (1654) kan det vara lämpligt att indela tiden i följande tre perioder.

I. Medeltid och äldre Vasa-tid fram till Gustaf I:s död 1560, d. v. s. det äldre frälsets tid, stormansläktarna och rusttjänstadeln, även om sköldbrevsadel samtidigt tillkom fr. o. m. Erik av Pommerns tid.

II. Senare Vasa-tid till Ridдарhusets instiftande (1560–1626), d. v. s. den tid då sköldbrevsadeln helt genomfördes och de första grevliga och friherrliga ätterna tillkommo.

III. Efter Ridдарhusets instiftande (1626–1654), en tid då adlandet alltmer ökade i omfattning för att tillvidare kulminera under drottning Kristina.

I. Medeltid och äldre Vasa-tid 1280—1560

Ett försök att studera de medeltida adelsvapnens symbolik är egentligen ganska fåfängt, ty källorna härvidlag äro ytterst magra och svåråtkomliga för att icke säga obefintliga. Man får

därför huvudsakligen inskränka sig till en allmän överblick över vapenbildernas och vapenformernas utveckling. En sådan överblick finnes redan i Hans Hildebrands »Sveriges Medeltid», del II. Här må därför endast göras några allmänna anteckningar och reflexioner.

De medeltida adelsvapnen voro från början *igenkänningstecken* på sköldarna. De rena häroldsbilderna torde väl knappast varit grundade på något egentligt idéinnehåll. Visserligen utvecklades så småningom, särskilt i 1400-talets Burgund, en fantasirik symbolik icke minst ifråga om färger, men det är tveksamt om denna fick någon egentlig betydelse i Sverige. Det kan anmärkas att bland vapenbilder av häroldsbildkaraktär är sparren den i Sverige oftast förekommande. Vad beträffar vapensköldens uppdelning så förekommer redan under tidig medeltid delade, kluvna, styckade och fyrdelade sköldar, men dessa tillhöra i regel utifrån invandrade släkter. Det övervägande flertalet svenska medeltidsätter ha odelad sköld med en enkel vapenbild huvudsakligen från djurvärlden och växtvärlden, men stundom även andra föremål.

Den intressanta frågan är givetvis hur dessa vapenbilder valdes d. v. s. huruvida eller i vilken utsträckning de voro uttryck för någon *symbolik* eller *emblemantik*. Djuren betraktades sannolikt som sinnebilder för vissa mänskliga egenskaper, såsom mod, djärvhet, styrka, listighet, klokhet, snabbhet o. s. v. Det är väl möjligt att även vapenbilder ur växtvärlden kunde utgöra sinnebilder för mänskliga egenskaper. Huru härmed kan förhålla sig förlorar sig sannolikt i en symbolvärld med rötter från forntida hedniska motiv och från den kristna mytologin. Det är även tänkbart att vapenbilder

uppkommit såsom följd av bärarens vedernamn.

Det är påfallande att de medeltida vapenbilderna — där de icke äro rena häroldsbilder — i främsta rummet hänföra sig till djurvärlden och växtvärlden d. v. s. ytterst påtagliga och välkända förhållanden. Djurvärlden har dock stundom berikats med fantasidjur såsom grip, drake, lejonörn o. s. v. Vissa begränsningar kunna därjämte påvisas, sålunda saknas veterligen hundar, ett tydligen mindre uppskattat djurslag. Förutom bilder ur djur- och växtvärlden förekomma givetvis såsom vapenbilder mänskliga figurer och kroppsdelar, bruksföremål, vapen m. m. Känt är emellertid att korset merendels saknas i svensk medeltida heraldik, vilket anses bero på att svenskarna föga deltog i korstågen.

Överhuvudtaget måste man emellertid konstatera att det icke låter sig göra att urskilja några klara tendenser ifråga om vapenbildernas symbolik under medeltiden. Det gäller ju också en tidsperiod av mer än 300 år med ytterst växlande tidsförhållanden, bristfällig organisation och systematik, samt mängder av ofta okunniga, städ-

se självsvåldiga och självmedvetna samt också fantasirika bärare av de nyskapade vapenbilderna. Samtidigt voro de emellertid påverkade av de främst från Frankrike emanerande strängt rigorösa heraldiska formerna och reglerna.

Hur långt tillbaka i tiden som hjälmprydnadens ursprung kan spåras är väl svårt att avgöra. Att bära en fjäder i hatten torde vara urgammal manlig fåfänga. — Buffelhorn, inom heraldiken kallade vesselhorn, kunna spåras åtminstone till vikingatiden. De blevo under medeltiden i Sverige ett mycket vanligt heraldiskt attribut. Under senare delen av 1300-talet försågos de ofta med utstående fjädrar eller liknande. Detta synes under 1400-talet blivit omodernt. Vesselhornen förekommo under såväl medeltiden som Vasa-tiden, men synes ha tillhört en föråldrad stil under följande period. — Av särskilt intresse är även användningen av påfågelsfjädrar. Man kan gissa att detta bruk uppkom som en följd av korstågen och är i så fall av mycket åldrig art. Det förefaller också som om påfågelsfjädrar företrädesvis använts av gamla förnämliga

1. Ätten nr 28 Bille af Dybeck, medeltida dansk adel. Häroldsbild med hjälmprydnad från 1300-talet. Alla illustrationer äro efter vapensköldar i riddarhussalen, fot. Riddarhuset.

adelssläkter. Det må vidare påpekas att lansfanor d. v. s. vid ryttarlansar fästade fanor eller standertar förekomma redan på medeltiden, tydligen helt enkelt som ett välkänt attribut för en riddare och adelsman. Lansfanorna blevo sedermera under 1600-talet ett av krigare flitigt använt attribut, med växlande innebörd.

Det kända förhållandet att hjälmprydnaden ofta återupprepar vapenbilden härstammar från medeltiden, då hjälmprydnaden ännu hade en praktisk betydelse, den är nämligen synlig från alla håll under det att vapnet på skölden endast synes i en riktning. — Slutligen bör framhållas att medeltida ätters hjälmprydnader emellanåt torde ha tillkommit eller förbättrats, då ättens vapensköld uppsattes på Riddarhuset.

I början av 1400-talet tillkom vid sidan av det gamla rusttjänstfrälset adlande genom *sköldebrev*, varvid vapnets utseende fastställdes av konungen. Detta synes dock icke ha inneburit någon egentlig förändring av vedertagna medeltida heraldiska former. Det är däremot möjligt att sköldebrevens bidrog till att vapnet förbehålls en viss familj genom manlig arvsföljd. Under medeltiden förekom nämligen ofta att vapnen ärvdes på kvinnolinjen ävensom att nya vapen skapades genom sammansättning av vapenbilder från fäderne och modernevapen ett förhållande som gör den medeltida heraldiken särdeles svåröverskådlig.

II. Senare Vasa-tid till Riddarhusets instiftande 1560 — 1625

Tiden från konung Erik XIV:s trontillträde och fram till Riddarhusets instiftande är för den svenska adeln och den adliga heraldiken en övergångs-

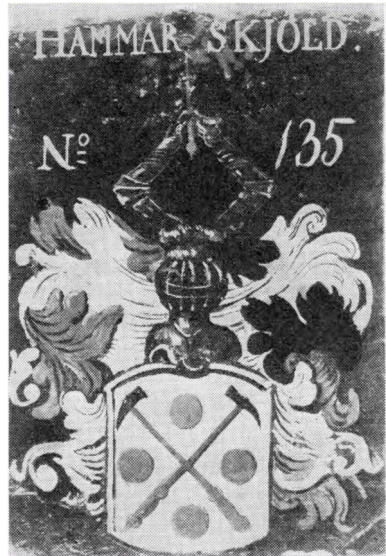
och utvecklingstid. Gustaf I:s regemente hade alltså ett medeltida drag och var framförallt ett enmansväld, där adelns inflytande var begränsat. Med Erik XIV annammades i Sverige renässanskulturen mera helhjärtat samtidigt som kampen mellan kungamakten och stormannaätterna ånyo uppblussade. För att sprida glans över kungamakten och samtidigt vädja till högadelns gunst utsågos vid konungens kröning ett antal grevar och friherrar bland högfrälset. Vid konung Johan III:s kröning förbättrades därjämte adelns ställning i samhället genom för densamma förmånliga adelsprivilegier. Adlande genom sköldebrev började helt ersätta frälserätt enbart genom rusttjänstskyldighet. Medeltidens enkla namnformer började så småningom ersättas av klingande adelsnamn bildade efter vapnet, de svenska adelsätternas karakteristiska namn, vilka helt skilja sig från den kontinentala feodaladelns namnformer i regel hämtade från ortsnamn. Med konung Gustaf II Adolfs trontillträde 1612 började man slutligen att införa de nybildade adliga namnen i sköldebrev.

De *heraldiska formerna* började under denna period ägnas ökat intresse. Vapnets praktiska användning som igenkänningstecken på vapenskölden hade väl redan i huvudsak upphört. Vapnet blev mera ett medel att utmärka adelsmannen framför övriga medborgare. Under hela perioden synes det ha varit regel att endast grevar och friherrar tillerkändes kvadrerad eller fyrdelad sköld, under det att övriga adelsmän merendels förde odelad sköld, någon gång delad eller kluven. Likaså blev det brukligt att grevarnas vapensköld kröntes av tre hjälmar och friherrarnas av två, ehuru undantag härifrån förekomma.

Beträffande de heraldiska vapenbilderna under denna period kan man spåra en tendens att söka nya motiv. Däremot är det svårt att urskilja någon symbolisk innebörd. Vapen med krigarattribut börja förekomma, ehuru icke i samma grad som längre fram. Typiska talande krigarvapen från denna period äro nr 188 Sabelfana (1602) och nr 135 Hammarskjöld (1610). Vapen med talande sjömilitära attribut börja nu också uppträda, såsom nr 47 Gyllenanckar (1571), nr 131 Gyllenmärs (1586) och nr 216 Gyllenlood (1591).

En heraldisk egendomlighet utgöra de s.k. *sköldeknektarnas* vapen. Det var Carl IX, som genom en kunglig förordning 1606 bestämde att var och en som på vissa villkor gjorde rusttjänst skulle erhålla frälserätt jämte ett allmänt sköldemärke bestående av delad sköld i blått och guld, varpå en försilvrade beväpnad arm och på hjälmen två försilvrade vädurhorn krönta av tre kronor. Den första ätten med dylikt sköldemärke torde vara (nr 141) Svärd. Flera på detta sätt tillkomna ätter förekomma fram till 1630-talet, men endast en av dem, nämligen (nr 232) Sölfverarm, har kvar de tre kronorna ovanpå hjälmen dock endast på vapenskölden i riddarhussalen men icke i vapenböckerna.

Beträffande *hjälmprydnader* börja de under medeltiden ymnigt förekommande vesselhornen bli mera fåtaliga särskilt under Erik XIV:s och Johan III:s tid samt ersättas av mera omväxlande, stundom rätt egendomliga hjälmprydnader ex.vis nr 162 Galle i Sverige troligen en blomma som slår ut från en knopp och nr 187 Hästesko af Målagård en från ett klot uppstigande yngling hållande två horn. De under medeltiden stundom förekommande lansfanorna — merendels i vap-

2. Ätten nr 135 *Hammarskjöld*, adlad 1610. Krigarattribut i form av stridshammar och kulor. Hjälmprydnad i anslutning därtill.

nets huvudfärger — börja också ersättas av mera varierande fanor i hjälmprydnaden ofta i blågula d. v. s. svenska färger. Sälunda har nr 47 Gyllenanckar (1571) troligen ett första embryo till sjömilitärt befälstecken i gult och rött, likaså nr 131 Gyllenmärs (1586). Intressant är även den genom vapenförbättring 1573 tillkomna hjälmprydnaden för nr 122 Bagge af Boo, som för tre danska flaggor, troligen syftande på sjöslaget vid Ölands norra udde 1564. Mera svår-förklarliga äro däremot de i gult, rött och blått korsade flaggorna i hjälmprydnaden för nr 64 Tawast (1582).

Bland egendomliga och svårtolkade vapenbilder må därjämte nämnas ex.vis nr 219 Grönfelt (1613) med tre manshuvuden med höga mössor möjligen syftande på förfäder såsom borgmästare och rådmän.

Naturalisering av utländska adelsmän börjar förekomma under denna period, ehuru i relativt begränsad omfattning. Deras vapen äro merendels mera komplicerade än de rent svenska. Det är vid denna tid företrädesvis fråga om baltiska och tyska adelsmän, under det att de senare så talrika skottarna ännu icke uppträtt. Ett egenartat vapen och ett egendomligt fall är den ryske bojarsonen, som adlades nr 45 Rosladin (1625), troligen syftar vapnet på ryskt ursprung och svensk krigstjänst.

III. Vasa-tiden från Riddarhusets instiftande 1625—1654

Med Riddarhusets instiftande år 1625 skapas en fast organisation för den svenska adeln, som blir en klart avgränsad samhällsklass bestående av det äldre frälset utökat genom adlande av landets främsta militära och civila tjänstemän samt med anspråk på att utgöra landets elit. Adelskap kunde numera förvärvas endast genom frälse börd eller genom sköldebrev. Indelningen i tre klasser, nämligen I grevar och friherrar, II riddarklassen bestående av andra riksråds ättlingar samt III övriga adelsmän gav högfrälset en dominerande ställning.

Denna period kännetecknas av ständigt pågående krig fram till Westfaliska freden, då Sverige framträdde som en europeisk stormakt innebärande en märklig expansion av det svenska samhället, vars krigare och ämbetsmän fingo nya ansvarsfulla värv såväl öster som söder om Östersjön. Detta medförde ett ökat adlande och framträdande av en ofta yverboren och maktlysten adel, angelägen om synbara tecken på sina nyvunna värdigheter.

3. Ätten nr 405 *Hillesköld*, adlad 1647. Tre kaveldun eller hillen på grön mark, anspelande på bostadsorten Hille i Västergötland. Hjälmprydnaden enligt medeltida tradition två vesselhorn, omgivande ett kaveldun.

Icke minst heraldiken kom härvid att spela en betydande roll och man finner under denna period samtidigt med en standardisering av formerna även en mångfald, en fantasi och omväxling vid de adliga vapnens utformande, som stundom kan synas naiv och bisarr, men samtidigt ger en intressant inblick i den begynnande barocktidens tänkesätt.

Eftersom den svenska adelns heraldik intimt sammanhänger med *namnbildningen* bör först några ord sägas om denna. Fr. o. m. Gustaf II Adolfs tid infördes adelsnamnen i sköldebrevet, varför det nu icke längre var fråga om att namnen huvudsakligen bildades efter vapenbilderna. Det blev i stället ofta namnen som utgjorde utgångspunkt för vapenbilderna, s.k.

talande vapen. Man kan dock emellanåt fråga sig huruvida namnet eller vapenbilden är det primära. Det blev i varje fall allmän regel att namn och vapen s. a. s. skulle återge varandra. Detta gäller företrädesvis de heraldiskt klingande namn, som från denna tid bli så typiska för den svenska adeln. I många fall förbättrades vid adlandet tidigare innehaft namn,, så blev ex. vis Kempe (nr 395) Kempensköld, Hirt (nr 430) Hirtenberg och Storck (nr 502) Storckenfelt. Stundom behölls det ursprungliga namnet möjligen med tillägg av ett von. I andra fall blevo Ortsnamn namnbildande ex. vis (nr 320) Igelström från Iglabo, (nr 405) Hille-sköld från Hille, (nr 491) Kalmborg från Kalmyra och (nr 612) Wattrang från byn Vatrång. Det bör dock med skärpa framhållas att de svenska adelsnamnen voro helt frigjorda från varje syftning på jordbesittning och gods-innehav och skilja sig därmed helt från den kontinentala europeiska feodaladeln. (Svenska grevars och friherrars donationsgods tillades namnet.) Undantagsvis förekommo dubbelnamn ex. vis (nr 263) Planting-Gyllenbåga. Såsom en kuriositet ifråga om namn kan nämnas att ätten (nr 309) Orrhanes kvinnliga medlemmar stundom kallades Orrhöna.

Beträffande de *heraldiska formerna* bör framhållas, att man under större delen av Vasa-tiden hade som regel att endast grevar och friherrar förde fyrdelad sköld, men övriga adelsmän odelad. Svenska adelsmän med fyrdelad sköld äro sålunda mycket fåtaliga, under det att detta ofta förekommer beträffande naturaliserade utländska adelsmän. Delad, kluven och styckad sköld kommer däremot mot slutat av perioden mer och mer i bruk, spets och inböjda skuror äro däremot alltjämt sällsynta. Nya häroldsbilder förekom-

ma överhuvudtaget icke. Heraldikens lagar om sköldens färger iakttagas ingalunda alltid med noggrannhet, metalt på metall förekommer sålunda stundom. Av intresse ur färgsynpunkt är adliga ätten (nr 663) Dahlepils vapen. Den adlades 1506 av Kristian II och fick då till vapenbild två vita korsande dalpilar på rött fält, d. v. s. de danska färgerna. Vid introduktion på Ridarhuset 1660 synes den röda färgen ha utbyttis mot blått. Det är också påfallande i vilken utsträckning man under denna av nationell stolthet präglade period i vapenbilder och hjälmtäcken använder de svenska blå och gula färgerna.

Det har sagts att »ett vapen är en idé, utformad i bild i kontrasterande tinkturer efter vissa regler baserade på den medeltida krigarens utrustning och representerande sin ägare genom ärflighet eller på annat sätt genom viss stabilitet» (Berghman). Som tidigare anförts vet man emellertid sällan huruvida någon verklig idé ligger bakom vapenbilderna. *Symbolik* förekommer givetvis i viss utsträckning, men det är ingalunda säkert att så alltid är förhållandet. Emellanåt är det en bedrift av något slag som illustreras, rätt ofta förefaller det vara själva namnet, som framställes i vapenbilden. Men vanligast torde vara att det är den adlades verksamhet eller yrke, som genom symboler eller attribut givit upphov till vapenbilden. Stundom förekommer även skönjbara ordlekar ex. vis (nr 396) Pilegren, där dalpilar sammanföras med växande pilblad samt (nr 400) Strusshiem, där fartygsslaget struss och ett strutshuvud förekomma.

Ren symbolik synes ofta förekomma genom djurbilder. En trana hållande en sten i ena klon symboliserar vak-samhet ex. vis (nr 464) Tranefelt. En

4. Ätten nr 400 *Strusshjelm*, adlad 1647. Sjömilitärt attribut i form av en struss d. v. s. ett trupptransportfartyg. Hjälmprydnad ett strutshuvud, troligen ordlek, omgivet av två tvärskurna svenska flaggor.

struts med hästsko i näbben är symbol för försakelse ex.vis (nr 342) Strussberg. Enhörningar är en ganska ofta använd symbol, vars innebörd dock kan variera. En björn med en sten i ena ramen förekommer emellanåt, ex.vis (nr 358) Björnhuvud, men dess betydelse är tillsvidare okänd. Lejonet är vidare en ytterst vanligt förekommande vapenbild, som ofta torde beteckna kunglig nåd. — Beträffande adlade prästsöner, lärda och civila ämbetsmän äro symboliska vapenbilder vanligare än för krigare. Sådana prästerliga symboler kunna vara ett timglas (nr 304 Printz), en olivkvist (nr 331 Oljekvist) eller ett lagerbärsblad (nr 344 Lagerfelt). — Särskilt åren kring Westfaliska freden äro fredssymboler vanliga. De mest typi-

ska exemplen äro (nr 437) Taubensfelt, fredsduvan, som hemförde det Osnabrückska fredsfördraget, (nr 432) von Schaar, som låtit smida om sina vapen till plogbillar samt (nr 438) von Faltzburg, på vars vapen en krigare sticker svärdet i skidan. Bland mytologiska figurer förekommer stundom lyckans gudinna Fortuna, ex.vis (nr 479) Lantzenfelt och (nr 512) von Main. En egendomlig vapenbild, troligen av symbolisk innebörd, har (nr 523) Rothlieb, ett svallande hav mot blå himmel.

Ehuru gränsdragningen mellan symbolik och emblematik torde vara svävande kan man likväl säga att *emblem och attribut* till den adlades verksamhet eller yrke utgöra de oftast förekommande vapenbilderna, särskilt beträffande det stora antalet krigare, som adlades i samband med det trettioåriga kriget. Tydliga exempel härpå finner man i sådana namn med talande vapen som (nr 239) Silverpatron, (nr 240) Gyllensvärd, (nr 316) Stormhatt, (nr 317) Sabelfelt, (nr 347) Gyllenpistol, (nr 409) Silfvermusköt, (nr 441) Stålklinga, (nr 518) Harnesksköld o. s. v. Ryttaresbilder förekomma givetvis ofta — det ansågs nämligen att »adelsmän hörde det till att fäkta till häst» — ex.vis (nr 158) Reuter af Skälbö, (nr 314) Reuter, (nr 401) Reuterfeldt, (nr 462) Ridderhielm och (nr 537) Ryttersköld. Ryttares oftast på vit häst användas därjämte i grevliga och friherrliga vapen som attribut för fältherrar, kavallerigeneraler och ryttaröverstar. Överhuvudtaget förekommer bland vapenbilderna en mångfald av krigarattribut, såsom olika handvapen, fältkanoner, kulor, befästningar m. m. Möjligen kan antalet kulor i vapnet någon gång antyda det antal gånger vederbörande blivit sårad. En anmärkningsvärd vapenbild föres av åt-

ten (nr 106) Slang, nämligen en arm hållande en fältmarskalkstav. Erik Slang, kallad »den svenska Leonidas» var visserligen generalmajor och en känd krigshjälte, men förde veterligen icke något fältherreföbäl. Släktens tidigare vapen utgjordes emellertid av St. Mikael med ormen (Schlange), men synes ha ändrats såsom följd av krigiska bedrifter.

Under senare Vasa-tiden blev det alltmer vanligt att genom vapenbilden illustrera någon märklig bedrift av krigisk tapperhet eller liknande, vad man lämpligen skulle kunna kalla *bragd-vapen*. Det första vapnet av detta slag synes tillhöra ätten (nr 128) Manner-sköld med en krigare hållande ett avbrutet svärd i handen, men dess innebörd är tillsvidare okänd. Sedan följa en rad bragdvapen, såsom (nr 168) Gyllencornett med en harnesklädd ryttare, som fastnat i ett moras, där han omkom, (nr 415) Huvudskott med ansiktet genomskjutet, (nr 424) Arm-lod med vänstra armen avskjuten av ett lod (kula), (nr 630) Stöltenhielm med en stylta till avskjutet ben, (nr 631) Tandefelt med tre oxeltänder, bortskjutna i slaget vid Breitenfeld samt (nr 638) Ögnelood med ett öga, eftersom det andra blivit sönderskjutet. Ifråga om andra vapen av denna karaktär känner man icke anledningen till vapenbilden ex.vis (nr 267) Garfwe, (nr 369) Dreffensköld och (nr 463) Niethoff. Även bland grevliga och friherrliga vapen förekomma vapenbilder av bragdkaraktär, ex.vis (nr G 17) Lillie med ett avskjutet ben och (nr G 21) von Steinberg, där en vapenbild syftar på drottning Christinas räddning från att drunkna. I detta sammanhang kanske också bör nämnas att en krans av lagerblad eller liknande emellanåt synes ha använts såsom symbol för någon segerrik bragd.

Ehuru antalet adlade sjökrigare givetvis är betydligt färre än antalet adlade lantkrigare, så förekommer likväl ett flertal vapenbilder med *sjömilitära motiv*. Ett fullriggigt skepp användes som vapenbild företrädesvis av grevar och friherrar, som fört höga befäl till sjöss, ex.vis (nr G 13) Wrangel av Salmis, (nr F 15) Ryning, (nr F 17) Fleming av Liebelitz och (nr F 24) Stiernsköld, ävensom av adliga ätten (nr 311) Anckarhielm, i sistnämnda fall holländaren Mårten Thijssen som förde befäl över Louis de Geers förhyrda holländska flotta 1644. Ett akterkastell jämte andra sjömilitära attribut föres som vapenbild av ätten (nr F 28) Bielkenstierna. Andra sådana attribut äro ex.vis ett roder (nr 305) Rordersköld samt en s.k. struss d. v. s. ett

5. Ätten nr 437 *Taubensfelt*, adlad 1648. Fyrdelad sköld med fredsduvor, palmblad och kronor, utgörande fredssymboler i anslutning till Westfaliska freden. Hjälmprydnad en fredsduva. Kronan troligen särskild hedersbevisning.

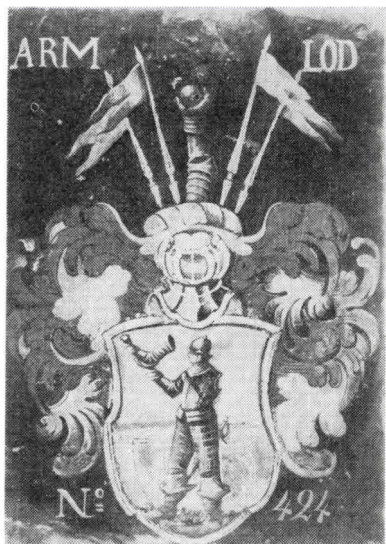
mindre örlogsfartyg för transporter såsom (nr 400) Strusshjelm och (nr 623) Strusskiöld. Ankaret förekommer givetvis också som sjömanattribut, varjämte en ek, syftande på örlogsfartygens (ekvallarna) ekvirke synes ha använts som dylikt attribut, ex.vis (nr 433) Clerck.

Ehuru flertalet adlade under den senare Vasa-tiden voro krigare erhöillo även ett icke obetydligt antal *lärda*, *civila tjänstemän* och *köpmän* adelskap och vapen med merendels fredliga attribut. För de lärda och litterata förekommer sålunda doktorskransar och stundom pegaser ex.vis hos (nr F 8) Skytte af Duderhof. Drottning Christina, som ofta var sjuklig, hade ett flertal livläkare, av vilka flera blevo adlade ex.vis (nr 410) Rutenberg med

en vinruta (medicinalväxt) i vapnet och (nr 527) Lagercrona med Minerva medica, läkekonstens skyddsgudinna som vapenbild. Bland adlade jurister och civila ämbetsmän — särskilt blevo flera tullnärer adlade — är det däremot svårare att bland deras vapenbilder finna några typiska attribut. Ifråga om bergsbrukets företrädare finner man ex.vis hos friherrliga ätten (nr F 20) Bonde såsom lämpligt attribut två eldsprutande berg, likaså hos (nr 509) Bergengren. Rikspostmästaren (nr 604) von Beijer erhöill givetvis posthorn såsom vapenbild. Även framgångsrika köpmän, som gjort försträckningar till kronan, adlades med därtill passande attribut. I detta sammanhang må även några särskilt egendomliga vapenbilder omnämnas, nämligen (nr 370) Cantersten med tre diamantliknande stenar, vilkas innebörd synes svårtolkad, samt (nr 548) Torvigge, som till vapenbild har en arm hållande egenartade blixtar i handen.

Tjänstgöring vid *hovet* belönades givetvis ofta med adelskap, varvid kungliga attribut kommo till användning, ex.vis (nr 538) de Courtin med ett kronläde som vapenbård och (nr 591) Leijoncrona, drottning Christinas hovskräddare, med kronor, krönta lejon och nycklar i vapenbilderna.

När man kommer till de fyrdelade *grevliga* och *friherrliga* vapnen förekommer givetvis ett ökat antal vapenbilder, vilka förete en sådan mångfald och omväxling att de här endast i korthet kunna antydast. Rena maktsymboler föras ex.vis av de tre grevliga ätterna Oxenstierna, nämligen riksapplet, riksnnyckeln och kungakronan. Möjligen är den ganska ofta förekommande vapenbilderna med en krona genomkorsad av svärd, spiror, lagerkransar eller liknande något slags maktsymbol. Till sådana kanske också

6. Ätten nr 424 *Armlod*, adlad 1648. Delad sköld, varpå enarmad harnesklädd krigare, hållande i högra handen den avskjutna vänstra armen med en kula. Hjälmprydnad beväpnad arm hållande kula omgiven av fyra lansfanor, ett på 1600-talet vanligt krigerattribut.

kan hänföras, när överståthållaren och amiralen Claes Flemings söner i vapnet föra en bild av Stockholms slott. Typiska för de grevliga och friherrliga vapnen äro givetvis de vapen, som syfta på innehavda grevskap, friherrskap och län, varpå många exempel kunna anföras. Emellanåt förekomma bland vapenfälten vapen från modernehärstamning ex.vis Vasa-vapnet hos grevliga ätten (nr G 16) Tott och hos friherrliga ätten (nr F 7) Gyllenhielm.

De heraldiska formerna och vapenbilderna hos de *naturaliserade* utländska adelsmännen äro givetvis mycket skiftande. En svårighet beträffande dessa vapen ligger däri, att de stundom fått förbättringar och tillägg vid introduktionen på svenska Riddarhuset och kanske t.o.m. nya vapen. Förbättringar och tillägg gälla särskilt de grevliga och friherrliga vapnen. Tydliga exempel på svenska tillägg förete ex.vis (nr F 9) Spens med de svenska tre kronorna i övre dextra hörnet och (nr 666) Du Rietz med nämnda tre kronor som övre fält. Antalet naturaliserade skotska adelsmän är som bekant ganska betydande och uppvisa ofta speciella heraldiska former, särskilt förekommer här ofta bitecken betecknande olika grenar av vederbörlig ätt.

En betydelsefull del av vapnet utgöres av *hjälmprydnaden*. Ofta upprepas där enligt medeltida bruk själva vapenbilden eller del därav. De under medeltiden och tidigare Vasa-tiden brukliga vesselhornen komma under den senare Vasa-tiden alltmer ur bruk. I stället användas ofta örvingar som hjälmprydnad, ett tydligen från Tyskland infört bruk. De redan på medeltiden brukade lansfanorna — i allmänhet i vapnets färger — övergå under senare Vasa-tiden till att bli ett typiskt krigarattribut. Stundom torde därmed

7. Ätten nr 410 *Rutensfelt*, adlad 1647. Delad sköld med en vinruta (medicinalväxt) i övre fältet. Hjälmprydnad enligt tysk tradition två örvingar omgivande ett krönt lejon hållande en vinruta, kronan syftande på kunglig tjänst.

ha avsetts troféer. Det är tveksamt huruvida antalet lansfanor har haft någon särskild betydelse, den adliga ätten (nr 468) Munck af Sommersnäs för ex.vis ända till fjorton fanor på hjälmprydnaden. De vanliga tvåtungade fanorna ersätts ofta av ryttarstandar med frans och tofsar eller med rektangulära infanterifanor. Sjökrigare föra i regel tretungade örlogsflaggor eller befälstecken på hjälmprydnaden, ex.vis (nr 216) Gyllenlod och (nr 311) Anckarhielm, men (nr 400) Struss-hiell för egendomligt nog vanlig svensk flagga. Förutom vesselhorn, örvingar och lansfanor ävensom ofta förekommande beväpnade armar förete hjälmprydnaderna de mest skiftande former, ex.vis (nr 460) von Kru-sensstjerna, som har en turban.

Beträffande de *rangkronor*, som kröna hjälmarna hos grevar, friherrar och riddare må påpekas att den nuvarande grevliga kronan under denna period knappast ännu kommit i bruk. I stället användes samma krona för grevliga ätter som förekommer för ätter tillhörande riddarklassen, den nutidiga adliga kronan. Många adliga ätter, som ej tillhöra riddarklassen föra emellertid också krönt hjälm, vilken i regel innebär att ätten redan före adlandet i Sverige innehaft adlig värdighet, men i vissa fall synes krönt hjälm ha tillerkänts såsom särskild hedersbevisning, ex.vis (nr 211) Ödell, (nr 252) Silfvercrona och (nr 437) Taubenfelt.

Till sist må något även nämnas om *hjälmtäcke, vapenmantel och sköldhållare*. Från Ridarhusets instiftande

blev vapentäcket nästan helt standardiserat och företer föga olikheter, samt är i regel fördelat i vapnets färger. Vapenmanteln är däremot ganska sällsynt. Den användes troligen första gången av adliga ätten (nr 203) Langman och kan där innebära en reminiscens av faderns borgmästaremantel. Denna förklaring synes bestyrkt av att de bägge ätterna (nr 254) Lilliecrona och (nr 419) Rosenhand, som också härstamma från rådsherrar, föra vapenmantel. Generalkvartermästaren (nr 235) Örnehufvud har däremot en vapenmantel utformad som ett vapentält med tältstänger och så lunda syftande på helt andra omständigheter. — Under denna period förekomma sköldhållare mycket sparsamt, troligen första gången hos grevliga ätten (nr G 1) Brahe.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Kongresser m. m.

Den 3. internationale kongres for slag og faner vil finde sted i Boston, Massachusetts, USA, i dagene 5.-7. september 1969. Generalsekretær er Dr. Whitney Smith, 17 Farmcrest, Lexington, Mass 02173, USA. Pris for deltagelse, ved tilmeldelse før 30. juni: 25 dollars, derefter: 30.

Den 3. november 1969 vil *Der Herold. Verein für Heraldik, Genealogie und verwandte Wissenschaften zu Berlin* kunne fejre sin 100 års dag. I den anledning vil der i oktober blive arrangeret en heraldisk-genealogisk udstilling i Berlin.

Den største genealogiske kongres nogen sinde (efter hvad dens program oplyser) vil blive afholdt i Salt Lake City i Utah, USA, i dagene 5.-8. august 1969. Indbydere er *The Genealogical Society of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints* (dvs. mormonerne), og anledningen er selskabets 75 års beståen. Programmet er overvældende, med forelægnings af resultater

og problemer inden for det genealogiske studium blandt så godt som alle jordens folkeslag, fra indianere til arabere og japanere. Hovedvægten ligger dog på de europæiske nationer, som har dannet stammen i det amerikanske folk, heriblandt både Sverige, Norge, Danmark, Finland og Island. For hvert af disse lande indeholder programmet en række emner, især til belysning af indvandrene herfra.

Heraldikken spiller ikke nogen dominerende rolle ved denne kongres, men den er ikke glemt, og der er annonceret foredrag om: Elementær heraldik, International heraldik gennem syv århundreder, De europæiske kongehuses heraldik, Adelige indvandrere i Amerika og: At føre våben, med rette eller med urette.

Nærmere oplysninger fås hos *World Conference on Records*, Conference Registrar, P. O. Box 11484, Salt Lake City, Utah 84111, USA. S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Flere våbener til Flyvevåbenet

Siden foråret 1968, da oversigten over det danske Flyvevåbens våbener blev skrevet (se HT nr. 18 p. 385), er yderligere fem våbener kommet til, alle fastsat 8. maj 1968. De følger her:

1. Træningseskadrillen. Vingerne over skjoldet er guld, båndet er »flyverblåt« og bør bære enhedens devise samt betegnelsen TRESK.

Træningseskadrillen (Avnø): I guld felt en siddende naturalistisk jagtfalk, blå, med rød hætte og fjerbusk og rød fod-ring (figur 1). Devise: »*Ex exercitio peritia, Øvelse gør mester*«. Den fint afrettede jagtfalk (kendelig på sin hætte og ring), indfanget som ungt dyr og optrænet til sin kunst gennem tålmodig undervisning, er et velegnet mærke for en uddannelseseskadrille. — Eskadrillen førte tidligere et våben med en ørn siddende ved sin rede med unger i.

Flyvestation Værløse: I sort felt et afrevet hoved af en jagthund, guld,

med rød tunge og rødt halsbånd, det hele inden for en guld bort belagt med røde søblade (figur 2). Devise: »*Victoriam assequitur*, Den fanger sejr«. Borten med søbladene (i kongevåbenets farver) skal angive Flyvestationens beliggenhed på en af de danske øer, nærmere bestemt på »Sjølunds fagre sletter«. Dette sidste symboliseres ved jagthunden i det sorte felt, som spiller på sagnet om kong Volmers vilde jagt, »tit korsar armen bonde/sig end på natlig sti/når jægere og hunde/ham suse vildt forbi«.

Eskadrille 723: Lodret delt af blåt og sølv, deri, i omvendte farver, en heraldisk falk med udbredte vinger (figur 3). Devise: »*Valet vigilat*, Den gør fyldest, der er årvågen«. De danske jagereskadriller (til forskel fra jagerbomberne) benytter falken som våbendyr, fordi falken også opsøger og dræber

2. Flyvestation Værløse. På båndet bør stå enhedens devise samt betegnelsen FSNVÆR.

3-4-5. Eskadrille 723, Eskadrille 726, og Eskadrille 730. Af pladshensyn er kun skjoldene vist. Tilbehøret kan være som på figur 1-2 eller som vist på side 386 i Heraldisk Tidsskrift nr. 18.

sit bytte i luften. — Eskadrillen førte også tidligere en falk, hentet fra mytologien.

Eskadrille 726: I rødt felt tre sølv falkekløer forenet i midten som en tri-skele (figur 4). Devise: »*In corpore, I fællesskab*«. Eskadrillen består af jager og fører derfor falke-kløer; at der er tre af dem skal bl. a. anskueliggøre eskadrillens devise. — Tidligere førtes en sort ørn i guld, men det lå for tæt op ad det tyske statsvåben.

Eskadrille 730: I blå felt uregelmæssigt strøet med seksoddede sølv stjerner en oprejst tyr, sølv, med rødt øje (figur 5). Devise: »*Vis superne, Kraften over dig*«. Eskadrillen består af jagerbombere, og for dem er tyren et velegnet mærke. Dens øje er rødt, fordi den stjerne (Aldebaran) i stjernebilledet Himmeltynen, der udgør dennes øje, er rødt. — Også tidligere førtes en tyr, om end i andre tinkturer. Ændringerne er bl. a. foretaget for

at undgå for stor lighed med våbenet for Flyvestation Ålborg.

Oversigten i HT nr. 18 kan iøvrigt suppleres med følgende oplysninger:

Våbenet for Flyvevåbenets Officersskole anvendes også, med samme tinkturer og samme devise, af *Flyvevåbenets Specialofficersskole*. Den eneste forskel er betegnelsen FLOS på det ledsagende bånd for førstnævnte skole, FLSP på båndet for sidstnævnte.

Når kronen over Flyvevåbenets våbener er »svævende«, er det fordi man ikke ønsker den danske konge- og statskrone anbragt direkte hvilende på andre våbenskjolde end kongevåbenet (»det store rigsvåben«) og statsvåbenet (»det lille rigsvåben«). Når kronen skal kombineres med andre statslige emblemer, fx Statsbanernes vingehjul, Postvæsenets horn-og-pile og Flådens skibsvåbener, foretrækker man, at den ikke berører dem, og altså at den »svæver«.

S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Heraldica varia

„Ett oidentifierat vapen —“

Kansas City Times innehöll förra året en artikel om en militärkyrkogård på Fort Riley som bland annat berörde »ett oidentifierat vapen» på en gravsten där över en major Fredrik Rosencrantz.

I förhoppning att få skåda det rosen-crantziska vapnet har major *Charles M. Hansen* vid Fort Leavenworth, Kansas, nyligen besökt kyrkogården men, som han skriver till *Heraldisk Tidsskrift*, blivit något besviken när han i stället igenkände de förenade kungarikena Sveriges och Norges vapen av oscarisk modell.

Gravstenen är ställic och har en vårdad, tidstypisk arkitektur. Dess text, huggen i versaler, lyder: Bvt Maj. Fredrik A. U. Rosencrantz / 1st Lieutenant 16th U. S. Infantry / died Dec. 7 1879 aged 54 years / Trained in arms as an officer / of the Royal Guard of Sweden / he offered his sword for the defence / of the American Union / and served gallantly / through the war of the rebellion / in the Staff of the Army of the Potomac

Längst ner, med mindre bokstäver, står det: In affectionate memory / this stone is placed / by his former comrade / Theodore Lyman. Lyman var, säger major Hansen, en i U.S.A. på sin tid känd naturvetare och pedagog; han hade kamperat ihop med Rosencrantz under inbördeskriget. Hansen har sammanställt data om Rosencrantz, som han har hämtat ur dåtida amerikanska rullor, journaler och historiska arbeten samt till en del ur Elgenstiernas Ättartavlor. De återges i koncentrerad form sålunda: Född på Örup i Skåne 1825; student i Lund 1841; kameralexamen 1845; juridisk preliminärexamen 1846; sergicant vid skånska husarregementet 1849; officersexamen samma år; fanjunkare vid livgardet till häst (Stockholm) 1850; löjtnant vid samma regemente 1852; ryttmästare i regementet 1859; avsked med rätt att kvarstå som ryttmästare i regementet 1861; fri-

villig adjutant vid Potomacarméns huvudkvarter 1862; konstituerad major («brevet major») 1864; efter inbördeskrigets slut fullmakt som löjtnant i den reguljära armén; förlagd på Fort Riley 1877 för »frontier duty» mot indianerna; död på Fort Riley 1879; ogift.

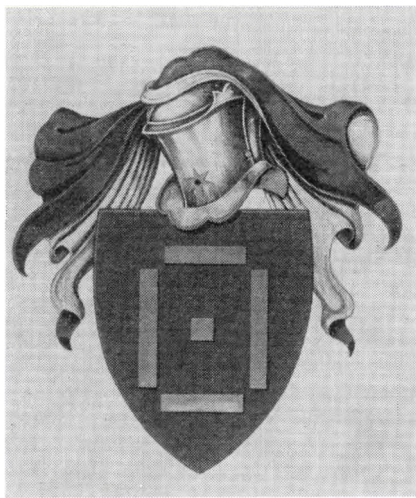
Fort Riley är en militär anläggning några kilometer nordost om Junction City, Kansas. Den hade grundats 1853; amerikanerna brukar stolt beskriva den som »kavalleriets vagga.»

Valet av emblem på gravstenen har förbryllat inte bara major Hansen. Heraldik är sällsynt på amerikanska militärkyrkogårdar, säger han. Den enda förklaringen till förekomsten av det svensk-norska kungavapnet i stället för Fredrik Rosencrantz' eget som jag kan prestera är en förmodan, att Lyman har känt till sin kamrats börd och ansett att den motiverade ett vapen på gravstenen men samtidigt betraktat ett europeiskt personvapen som odemokratiskt och därmed olämpligt att placera på gravstenen över en man vars enda väsentliga rang i hans nya hemland varit den av »a commissioned officer in the U. S. Army».

Hans Schlyter.

Et særpræget våben

I 1964 fik højesteretsdommer *J. L. Frost* tildelt storkorset af Dannebrogordenen og skulle derfor have en plade med sit våben ophængt i Frederiksborg Slotskirke. Den linje af sin slægt som han tilhører, havde ikke tidligere ført våben, og der måtte altså komponeres et. Som motiv til dette vragede han lovbog, vægt, sværd og andet *Justitia*-tilbehør og ønskede i stedet for en gengivelse af et gammelt dansk tingsted. Hvordan et sådant så ud, ved man fra en eller to gamle tegninger og et par beskrivelser. Det heraldiske resultat ses på illustrationen, efter en farvelagt tegning af *Franz Sedivy*.

Så enkelt dette våbenmærke er, er det alligevel ikke helt ligetil at blasonere. Det er væsentligt, at den firkant som de fire store figurer danner, er aflang og på højkant, og at de selv ikke rører hinanden i hjørnerne. Beskrivelsen kunne lyde:

•I blå felt en skematisk gengivelse af et gammelt dansk tingsted — fire tingstokke i firkant med tyvstenen i midten — nemlig: et lille kvadrat omgivet af fire afskårne bjælker, som ikke rører hinanden, arrangeret i et lodret rektangel, alt guld.

Perfekt er denne blasonering ikke. •Bjælker• er ikke nogen ideel betegnelse for de lodrette sider af firkanten, men hvis man kalder dem fx •pæle•, bliver beskrivelsen dels endnu tungere, dels vistnok nemmere at misforstå. Efter min mening angiver ordene •afskårne bjælker•, at de fire stokke ikke rører hinanden i hjørnerne, men 100 pct. umisforståeligt er udtrykket ikke, og måske er det derfor bedst at indsætte •som ikke rører hinanden• i forbindelse med ordet •bjælker•. I øvrigt er forslag til forbedring af denne blasonering velkomne.

Også våbenets tilbehør er usædvanligt. Der er ingen hjelmfigur, og nederst på hjelmens hals er anbragt en gennemhullet guld stjerne, dvs. et sporehjul, til ihukommelse af en af højesteretsdommer Frosts forfædre, Mogens Frost, som var rideknægt hos Frederik 4. og bl. a. stod sin herre bi under slaget ved Gadebusch 1712. Det til våbenet hørende valgsprog lyder: •Ove ret hver til værn og trygd.

S. T. A.

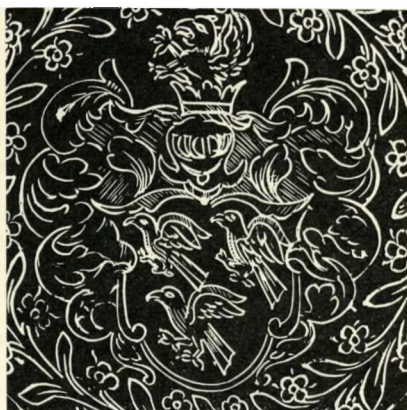
En heraldisk rettelse

I 1968 erhvervede en dansk samler i London et sølvlægkrus, fremstillet i Helsingør o. 1600. På låget var graveret et våben, dvs. det var ikke på selve låget, men på en tynd sølvplade, der var nittet på låget. Dette var en lidt usædvanlig foreteelse og ejermanden lod derfor pladen tage af, for at se om der skulle være noget at bemærke under den. Det var der, nemlig et andet våben, som ved nærmere undersøgelse viste sig at være næsten, men ikke helt, det samme våben som på pladen.

Det øverste våben (figur 1) ser engelsk ud, både som komposition og i sin udførelse. Efter stilen at dømme må det vel være graveret engang i 1600-tallet. Heraldisk Selskabs sekretær opklarede, at det tilhører en familie *Thomlinson*, som udtog våbenbrev i 1590. Våbenet består af en bjælke mellem tre falke med udbredte vinger, på hjelmen et grifhoved ud af en åben krone. Figurerne i skjoldet er guld i sort, grifhovedet er sølv.

1. Det rettede våben, i engelsk udførelse og med alle detaljer rigtige.

2. Det slettede våben, i kontinental udførelse, og delvis ukorrekt.

Det tildækkede våben (figur 2) viser også tre fugle, opflyvende, men ingen bjælke, og på hjelmen en åben krone med en halv grif. Den heraldiske udformning virker ikke engelsk, og ifølge ejermanden, en kyndig sølvsamler, må selve graveringen være udført på kontinentet eller i alle fald af en ikke-engelsk gravør.

Sammenhængen kunne være som følger: Et medlem af den engelske familie Thomlinson kommer under en rejse på kontinentet i besiddelse af et dansk sølvkrus, og lader straks sit våben indgrave på låget. Enten giver han imidlertid gravøren gal besked med hensyn til våbenets nøjagtige enkeltheder, eller gravøren misforstår ham, i alle fald kommer bjælken ikke med, de tre fugle afbildes anderledes end familien plejer, og i stedet for et griffhoved på hjelmen får han hele forparten af en grif.

Hjemkommen til England med sin erhvervelse, ønsker Thomlinson at få sit forkert udførte våben rettet. Da graveringen ikke kan slettes, lader han den dække med en tynd sølvplade, og i denne graveres hans våben derefter, af en engelsk gravør og med alle detaljer korrekte.

Tilbage er at fortælle, at kruset senere kom i den engelske kongefamilies eje, indtil 1904, da det solgtes på en dødsbo-

auktion efter hertugen af Cambridge, en sønnesøn af Georg 3. og fætter til dronning Victoria. I 1968 kom det som nævnt tilbage til Danmark. S. T. A.

Skånes flag

I nr. 18 af HT, p. 360, skrev den nederlandske flagforsker Kl. Sierksma om flag i Sverige og Danmark, herunder om et flag, rødt med et gult kors, som han havde set »overalt i Skåne, fra flagstænger og på biler, ligesom der var mange gule-og-røde vimpler«. Det var ikke noget officielt flag, fik han at vide, og han sluttede med spørgsmålet: »Kender nogen dets historie?»

Takket være SHS-medlem dr. theol. L. P. Fabricius i Charlottenlund er Heraldisk Tidsskrift nu i stand til at give et svar. Dr. Fabricius henviste til bladet »Skånsk kontakt« — udgivet af journalist Karl-Erik Weggerup, V. Bernadottesgatan 24 B, Malmö SV — og ved læsning af et par af dets numre fandtes følgende oplysninger:

Färgerna är Skånes urgamla, tillika en svensk-dansk kombination. Flaggan, som symboliserar äkta skånskt kulturarv, lanserades första gången på 1890-talet från

Sofieholms gård i Fosie vid Malmö av Mathias Weibull, en broder till historieprofessorn Martin Weibull...

Varje år den tredje söndagen i juli är det meningen att man skall fira Skånska Flaggans Dag... Efter starten i somras inkom på kort tid beställningar på cirka 12.000 skånska flaggor i olika utföranden.

S.T. A.

Greve Posses återfunna friherresigillstamp

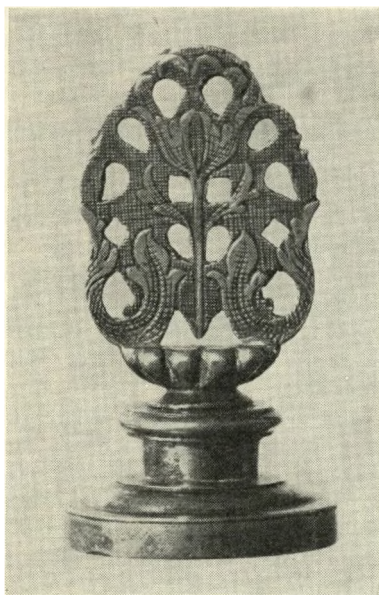
Dåvarande huvudmannen för riddersliga ätten nr 14 Posse drabantöversten *Knut Göransson Posse* (1647-1714) blev den 24. oktober 1696 av konung Carl XI upphöjd i friherrligt stånd, såsom »friherre till Lövestaholm och Stora Benhamra». Det samtidigt härmed förlänade friherrevapnet visar en kvadrerad sköld belagd med hjärtsköld innehållande det oförändrade possesska stamvapnet. 1:a och 4:e fälten visa i blått ett lejon; 2:a och 3:e fälten äro rutade i blått och vitt, med en ginstam visande en sol i rött fält. På huvudskölden ligger en friherrlig krona under ett dubbelt C. Två med friherrliga kronor krönte hjälmar. Dexter hjälm visar stamvapnets hjälmprydnad, dvs. två bepansrade armar, vilkas händer mellan sig hålla en röd stengavel, ur vars krönsten 3

eldslågor slå upp. Sinister hjälm bär 6 vita fanor beströdda med på kant ställda gyllene kronor. I samtliga vapenböcker saknas emellertid felaktigt det dubbla C:et över huvudsköldens krona. Den liggande friherrekronan har senare »förbättrats» till nutida modell, men var ursprungligen liksom hjälmkronorna av 1600-talsmodell.

Knut Posse åtnjöt stort förtroende hos Carl XI under dennes sista år. Samma blev fallet med Carl XII redan från allra första början: år 1700 befordrades han till generalmajor av infanteriet, år 1703 blev han generallöjtnant och i december 1705 utnämndes han till kungligt råd och överståthållare i Stockholm samt medlem av defensionskommissionen. Han skickades alltså hem till Sverige för att bli en av den hemmavarande regeringens ledande män, vilket ett halvår senare underströks genom upphöjelse i grevligt stånd den 25 juni år 1706. Posses grev vapen blev därvid vad huvud- och hjärtsköldarna beträffar identiskt med friherrevapnet. Däremot flyttades nu friherrevapnets sinister hjälm till att bli dexter hjälm bland de tre nu blott av en vanlig heraldisk bladkrona krönte, grevlig värdighet utvisande hjälmarna. Friherrevapnets dexter hjälm blev nu mitthjälm och på sinister hjälm sattes en på galopperande vit häst framsprängande ryttare, iförd blå karolinsk uniform med gula byxor, svarta stövlar och svart hatt samt med dragen sabel (tydligen hänsyftande på det tidigare chefskapet för Drabanterna). Det dubbla C:et mellan hjälmarna i friherrevapnet bortföll.

Knut Posse var alltså friherre i knappt 10 år. Äldste sonen fylle 14 dagar före greveutnämningen 19 år men hade då redan legat i fält vid Livgardet sedan sitt fjortonde år. Andre sonen var 16 år gammal och hade legat i fält ett och ett halvt år, ävenledes vid Livgardet. Det torde därför vara synnerligen oviss om någondera sonen någonsin hunnit skaffa sig eget sigill med det friherrliga vapnet. Sannolikt var Knut Posse själv den ende inom släkten, som ägt ett dylikt.

I juli 1962 kom jag under ett besök hos hans dotter i Skara att närmare titta

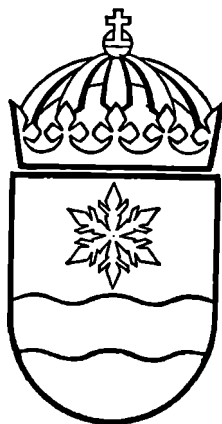
på en samling sigillstamplar, som hade tillhört riddarhussekreteraren John Magnus Stuart († 1920). Ja, egentligen var det en av dem, som genom sitt ovanligt förmåliga utförande och ålderdomliga utseende direkt orsakade min nyfikenhet. Den avbildas här bredvid. Av i stål gjorda stamp-handtag torde denna stamp vara det förnämligaste, som undertecknad någonsin sett. Hjärtvapnet igenkändes redan vid första ögonkastet. Men att sigillens vapen i övrigt inte stämde med den nu levande friherrliga ätten Posses så jag också gäst. En titt i adelskalendern bekräftade snabbt att det rörde sig om den nu levande grevliga ätten Posses vapen, fastän i friherrlig version. Kuriöst nog måste jag alltså misstänka att stampen ursprungligen tillhört ovannämnde general Posse, vars porträtt sedan länge hänger i mitt eget hem.

Konfunderande verkade redan från början stamp-handtagets utseende. Det har utformats såsom en konstrukt utförd i ciselrad blomma, men kan omöjligen höra hemma i tiden omkring år 1700. Den är

uppenbart tillverkad under 1500-talet eller tidigt 1600-tal.

Men hemma i Stockholm löste jag snabbt problemen. Stamp-handtaget kunde lätt förklaras, om man tänker sig att det hört till ett gammalt nedärvt Possesigill. Nyvordne friherren skruvade av det vackra handtaget och lät skruva fast det på sitt nya sigill i stället! Någon annan än han och hans båda söner kunde enligt ättartavlorna inte ha ägt sigillet. Men i min sigillsamling fann jag mig också ett originalsigill med generalens vidhängande namnteckning, som jag för många år sedan hade fått i gåva av riksheraldikern greve Adam Lewenhaupt. Därmed var saken klar: den första greven Posses friherresigillstamp hade återfunnits!

Christopher von Warnstedt.

Symbol för renhet

Statens naturvårdsverk har på statsheraldikerns förslag fastställt verkets vapen. Det består av en sköld i blått, silver och svart, symboliserande de tre elementen luft, vatten och mark. I det blå fältet finns en snöstjärna i silver som symbol för renhet. Vapnet har tecknats av Marianne Cederström. — Fra Svenska Dagbladet 5. december 1968.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

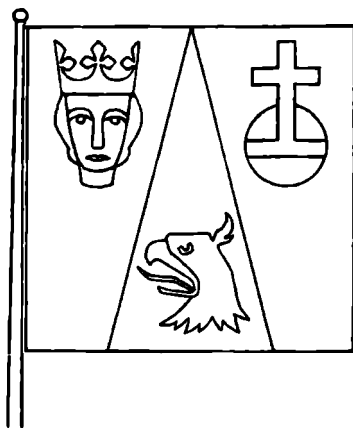
Nye kommunale våbener m. m.

Vapen för det nya Stockholmslänet

Vapen för det nya Stockholms län, som bildades vid nyåret 1968, blev av Kungl. Maj:t fastställt den 28 juni 1968 med följande beskrivning:

Sköld, genom en uppåtriktad kil av guld, vari ett avslitet svart griphuvud med näbb och tunga röda, kluven i blått, vari ett krönt S:t Erikshuvud av guld, och i rött, vari ett riksäpple av guld.

Samtidigt gillade Konungen bilderna av länets vapen och flagga (Fig. 1).

1. Stockholms läns vapen.

När riksarkivets heraldiska sektion på eftersommaren 1967 erhöll i uppdrag att utarbeta vapen för det nya Stockholms län, var den blivande enhetens omfattning ännu icke slutligt bestämd. Kungl. Maj:t hade till riksdagen framlagt förslag om att Stockholms stad och det dåvarande Stockholms län den 1 januari 1968 skulle sammanläggas till ett län och att över-

ståthållarämbetet och länsstyrelsen i Stockholms län som följd härav skulle sammanföras till en länsstyrelse. Propositionen innebar emellertid ej något ställningstagande till frågan vilket område länet på sikt borde omfatta. Länsindelningsutredningen hade i sitt betänkande förordat att även Gotlands län skulle föras till det nya Stockholmslänet.

Inför möjligheten av en sådan ytterligare utvidgning måste i första hand övervägas om det över huvud taget var tillrådligt att upprätta ett nytt länsvapen. En vapenfastställelse bör ju i princip vara ett beslut för all framtid. Redan de flerfaldiga och kostsamma åtgärder av praktisk natur, vilka fordras när ett nytt länsvapen skall föras ut, syntes tala för en interimslösning. Det låg då närmast till hands att låta vapnet för det dittillsvarande Stockholms län – i styckat fält en grip (Södermanland) bärande ett riksäpple (Uppland) – tillsvidare få beteckna det nybildade Stockholms län.

Sonderingar för en sådan tillfällig lösning avbröts emellertid genom det i oktober från högsta ort lämnade meddelandet att planerna på en ytterligare utvidgning av det nya länet blivit skrinlagda.

Statens heraldiska nämnd, till vilken ärendet hänskjutits av statsheraldikern, kunde nu åt denne uppdraga att utarbeta ett förslag till vapen för det nya länet enligt huvudregeln att de landskap, som ingår i ett län skall ha sina vapen representerade i länsvapnet, i detta fall dock med tillägget av Stockholms vapen med hänsyn till huvudstadens betydelse för det nya länet. I överensstämmelse härmed ut-

gick man från Kungl. Maj:ts vapenfastställelser den 19 januari 1934 för Stockholms stad: »I blått fält ett krönt S:t Erikshuvud av guld», den 17 november 1939 för landskapet Uppland: »I rött fält ett riksäpple av guld» och den 20 september 1940 för landskapet Södermanland: »I fält av guld en upprest svart grip med röd beväring, därest sådan skall komma till användning».

Genom den valda indelningen av skölden kunde samtliga däri ingående vapen framställas med sina rätta tinkturer utan att metall kom att gränsa mot metall eller färg mot färg.

En åtgärd som den att av landskapet Södermanlands vapenbild medtaga endast delen av det hela och låta gripen representeras blott av huvudet kallas inom heraldiken för förkortning och är icke ovanlig. I det föreliggande förslaget motiverades åtgärden med den bättre balans, som därigenom erhöles mellan vapnets tre komponenter.

För denna tidskrifts läsekrets kan det måhända ha sitt intresse att erfara att griphuvudet redan tidigare använts för att syfta på Södermanlands län. Landshövdingen i Skaraborgs län Peter Scheffer insatte i sitt friherrliga vapen av år 1719 (Fig. 2) ett griphuvud i nedre delen av det tredje fältet till minne av att han tidigare varit landshövding i Södermanlands län och ett lejonhuvud mellan stjärnor — även detta en förkortning — i den övre delen av samma fält syftande på hans aktuella ämbete.

Angående ärendets handläggning kan vidare nämnas att statens heraldiska nämnd genom samråd beredde Stockholms stad och landstinget i Stockholms län tillfälle att framföra sina oförgrifliga meningar. I princip hade dessa intet att erinra mot det salomoniska förslaget: Stockholms vapen hade såsom huvudstaden vederbör gi-

2. Exempel på heraldisk förkortning lämnar friherre Peter Scheffers vapen av år 1719: griphuvudet (Södermanlands län) och lejonhuvudet (Skaraborgs län). Ritning av Jacques de Wærn, Stockholm.

vits den heraldiskt främsta platsen i skölden, i vilken det gamla Stockholm län fått två fält, ett för vardera av sina båda landskap. Diskussionen växlade i stället in på ett sidospår och kom att beröra detaljspörsmål om de allmänna bildernas stilisering. De framförda synpunkterna blev av statens heraldiska nämnd i görligaste mån beaktade.

Till sist bör omtalas att vapenmålningen med beprövad skicklighet utförts av konstnärinnan Marianne Cederström.

C. G. U. Scheffer.

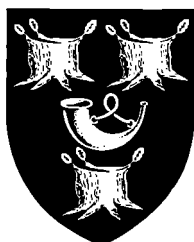
Danmark

Siden marts 1968, se Heraldisk Tidskrift nr. 17 side 324, er i alle fald yderligere fire danske kommuner begyndt at føre våben.

Hinnerup Kommune, Århus Amt. I grønt felt en stående guld hind med hovedet vendt mod beskueren. — Det første led i stedsnavnet Hinnerup, »Hindetorp», er ordet *hind*, enten som

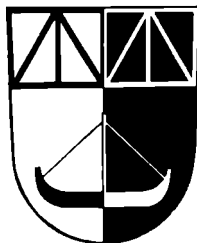
Hinnerup og Jægerspris kommuner.

navn på en person eller direkte om hjortens hun, og det er dette våbenet illustrerer.

Jægerspris Kommune, Frederiksborg Amt. I blå felt et jagthorn mellem tre oprevne egestubbe, hver med blade på, det hele guld. (I Statstidende 13/7 1968 står der »tre gamle, oprevne ege«; måske ville *egebulle* være det rette ord?). – Egestubbene står for de tre urgamle egekæmper i Jægerspris Nordskov: Storkeegen, Snoegen og Kongeegen, som der snart ikke er andet end stammen tilbage af. Hornet er taget fra Horns Herreds segl, kendt fra 1584. Våbenet er komponeret i sammenhæng med våbenet for nabo-kommunen Skibby, se HT nr. 13 side 112, 1966.

Erritsø Kommune, Vejle Amt. I felt lodret delt af sølv og sort et énmastet fartøj under et brofag af en moderne stålbro, anbragt som skjoldhoved, det hele i omvendte farver. – Figurerne

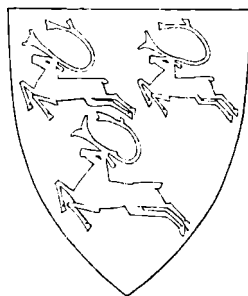
Erritsø og Dianalund kommuner.

står for forbindelsen mellem Jylland og Fyn over Lille Bælt: de gamle tiders skib, nutidens bro, de to landsdele anskueliggjort ved det delte skjold.

Dianalund Kommune, Holbæk Amt. I blå felt en flitsbue af antik type med pil, anbragt som et andreas kors, mellem fire egeblade, alt sølv. – Bue og pil er attributter for Artemis, romernes *Diana*, som var gudinde for livet i naturen, og som kommunen, med sin beliggenhed mellem skove, har navn efter. Bladene står for *-lund*.

S.T.A.

Norge

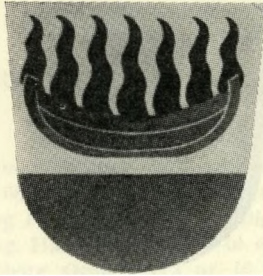
Porsanger kommune i Finmark fylke, «På rød bunn tre springende sølvrein». Motivet er valgt fordi det fra gammel tid har vært en god del rein-drift i Porsanger kommune. Selv om næringsgrunnlaget i nyere tid er kommet mere over på jordbruk, ofte kombinert med fiske, mente man at våpenet burde symbolisere et næringsgrunnlag som både var aktuelt i de siste århundrer og som fremdeles er av en viss betydning i kommunen.

Vedtatt av kommunestyret 28. desember 1966. Fastsatt ved kongelig resolusjon 16. juni 1967. Brukes også som flagg. Tegnet av Hallvard Trætteberg.

Paulus Holm.

Kylmäkoski

Kärsämäki

Luhanka

Finland

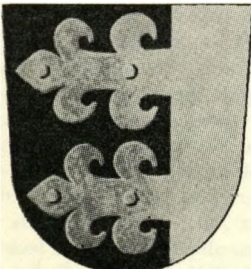
Kylmäkoski, landskommun i Tavastehus län: Skölden medelst en vågskura delad i silver och rött, i det röda nedre fältet en snökristall av silver. Komponerat av Kaj Kajander och Heikki Lauhkonen samt fastställt 5.10.1965. Vapnet är talande. *Kylmäkoski* kan översättas med »den kalla forsen», så vågskuran hänför sig till substantivet och snökristallen, snöflingan till adjektivet.

Kärsämäki, landskommun i Uleåborgs län: I fält av silver en stam och en båt, vardera blå, från båten uppstiger sju röda eldtungor. Komponerat av Gustaf von Numers och fastställt 5.10.1964. Motivet till vapnet har tagits från bynamnet Venetpalo. Detta namn härstammar från de forna stamkrigens dagar, då vid något tillfälle på

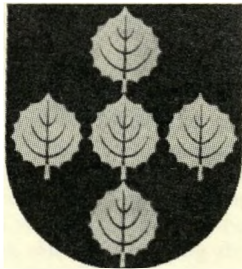
platsen brändes karelska plundrades båtar. *Vene* betyder »båt» och *palo* »brand».

Luhanka, landskommun i St Michels län: I grönt fält en gående grävling av silver med bevärning av guld åtföljd av tre, nedtill med en nagel försedda mantuanska kors, två upptill och ett nedtill, alla av guld. Komponerat av Gustaf von Numers och fastställt 1.9.1965. Grävlingen förekommer ännu rikligt i trakten och påminner om jaktens och fiskets forna betydelse. Korsen syfta på de tre kyrkor socknen haft.

Malax (finska *Maalahti*), landskommun i Vasa län: I blått fält två från en ginpost utskjutande gångjärnsbeslag, allt av silver. Komponerat av Gustaf von Numers och fastställt 4.2.1965. Vapnet symboliserar gammal bygdekultur samt även sparsamhet och omtanke för kommande dagar.

Malax

Masku

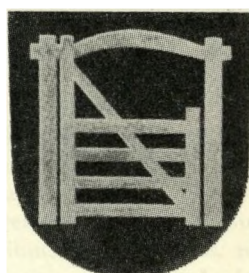
Metsämaa

Multia

Munsala

Nivala

Masku, landskommun i Åbo och Björneborgs län: I rött fält fem asplöv av guld, 1+3+1 ställda. Komponerat av Ahti Hammar och fastställt 23.12.1964. Vapnet går tillbaka till forna tider, ty jämlikt gamla handlingar fanns i Masku en offerlund. Offerträdens löv har ställts i korsform.

Metsämaa, landskommun i Åbo och Björneborgs län: I rött fält en upptill medelst en granskura bildad bjälke av silver. Komponerat av Kaj Kajander och fastställt 3.4.1964. Detta är ett talande vapen, *metsämaa* betyder skogsmark eller -land. Skogen symboliseras här av granskuran av typ II, vilken mig veterligen ännu icke i svensk blasonering erhållit ett eget namn.

Multia, landskommun i Mellersta Finlands län: I svart fält en myra av

guld. Komponerat av Ahti Hammar och fastställt 26.11.1963. Även detta vapen kan anses vara talande, då »myra» = *muurahainen* i folkmål även är *multainen*.

Munsala, landskommun i Vasa län: I blått fält en sänkt bjälke av guld och däröver två flygande svanar av silver. Komponerat av Gustaf von Numers och fastställt 4.11.1965. Motivet till vapnet har tagits från nationalskalden Johan Ludvig Runebergs dikt »Svanen».

Nivala, landskommun i Uleåborgs län: I grönt fält en enkel port av guld. Komponerat av Kalervo Kallio och fastställt 4.2.1965. Fältets färg symboliserar jordbruk medan porten genom sin form försöker få fram begynselsebokstaven i kommunens namn.

B. T.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Heraldisk litteratur siden sidst

Bomærker

Allan Tønnesen: *Helsingørs bomærker*, 156 sider, rigt illustreret; udg. 1968 af Samfundet for Dansk Genealogi og Personhistorie, c/o arkivar, cand. mag. Hans H. Worsøe, Landsarkivet, 8800 Viborg. Ordinær pris: 32 kr., for medlemmer af SHS: 22 kr. inkl. moms, men ekskl. porto.

Allan Tønnesen er medarbejder ved kæmpeværket »Danmarks kirker«, og ideen til sin bog fik han under arbejde med kirkerne i Helsingør. I disse kirker forekommer bomærker nemlig talrigt, og da det i mange tilfælde var af stor interesse, både personal- og kunsthistorisk, at få mærkerne identificeret, begyndte han at forske i arkiverne. Her dukkede nye mærker op, og efterhånden rettedes hans sigte mod en fuldstændig publicering af alle bevarede bomærker fra Helsingør. En sådan samling ville have speciell værdi, fordi Helsingør netop i bomærkets glansperiode, 1500- og 1600-tallet, havde en central placering inden for både Danmarks handel og Danmarks kunst.

Værket er det første større systematiske arbejde om bomærker på dansk. Det er tillige ikke blot det bedste, men utvivlsomt et af de bedste arbejder om bomærker overhovedet, uanset sprog. Af stor almen interesse er den generelle indledning, omfattende ca. en tredjedel af bogen. Her indkredser forfatteren, hvad vi forstår ved »et bomærke«, og gennemgår dets historie, fra de første sikre vidnesbyrd om dets eksistens, i 1200-tallet, til det omsider gik af brug, i 1800-tallet. Han diskuterer, hvorvidt bomærket i sine former har været påvirket af runer, bogstaver, monogrammer, eller om enkelte bomærker muligvis skulle være stærkt forenklede gengivelser af reelle genstande, fx. timeglas eller armbrøst. Her som andetsteds er det et af forfatterens fortrinit, at han ved god besked med tilgrænsende områder, således de geistlige segls sindbilleder og allegoriske figurer, eller den rolle monogrammet

og især spejlmonogrammet kom til at spille som delvis afløser af bomærket.

Et særligt felt er bomærkets forhold til den egentlige heraldik. Det er for længst påvist, bl. a. af Allan Tønnesen selv, se HT nr. 16 p. 275, 1967, at samme person kunne have både våben og bomærke, og at også adelige kunne bruge, og brugte, bomærke. I denne bog dokumenterer Tønnesen adskillige andre eksempler på parallel anvendelse af bomærker og våben: Bomærke i skjold, alene. Bomærke i skjold, sammen med egentlige heraldiske figurer. Et bomærke og et regelret heraldisk våben som alliancevåbener, også kombineret i ét skjold. Og bomærke anvendt som hjelmfigur i et våben med regelret heraldisk skjoldfigur.

Det længste af de indledende kapitler handler om bomærkernes *anvendelse*, som ejendomsmærke og ophavsmærke og om deres funktion i retsvæsenet. De genstande som mærkedes, strakte sig fra altersølv til tørret kogødnings (der f. eks. på Rømpø indsamledes for at bruges som brændsel). Om de bomærker der indgår i bogen, oplyser forfatteren altid hvor han har dem fra. De to største grupper er tegnede mærker, altså prentet direkte på et dokument, og mærker fra seglaftryk. Andre er stenhuggermærker, eller er kendt fra ligsten, epitafier, kalkmalerier, malede portrætter, reliefskærne stolestader, glasmosaik eller de graverede messingsøjler omkring korgitteret i St. Olai Kirke, som er skænket af helsingørske borgere. I en lang række stamtavler påviser Tønnesen, hvorledes et bomærke — eksakt det samme eller med små, personlige differentieringer — kan være brugt i generation efter generation inden for samme familie.

Det generelle afsnit afsluttes med en gennemgang af mulighederne for at opbygge et *system til registrering* af bomærker. Og derefter går forfatteren over til selve katalogen over de helsingørske bomærker, i alt ca. 700 forskellige. Samlin-

gen er opbygget »heraldisk«, altså fra mærke til person, efter bomærkernes hovedtyper: merkurstav, kors, pil, krog, græsk kors, osv., alle med underafdelinger. Men ved hjælp af bogens register (på op imod 1100 navne) kan man også gå den anden vej: fra person til mærke.

Alle bevarede helsingørske bomærker er afbildet i bogen, tegnet af Tønnesen selv, i en sikker, spændstig streg der svarer godt til hans mådeholdne og nuancerede sprog. Helt bortset fra deres historiske værdi, er det æstetisk særdeles tilfredsstillende at lade øjnene glide langs disse kolonner af bomærker: variationsmulighederne, opfindsomheden, ja rent ud skønheden i nogle af dem!

Men disse sider kan også fascinere på en anden måde, nemlig ved det kik de giver ned i datiden. Man møder et par af epokens kendte navne — salmedigteren Hans Christensen Sthen, Kronborgs bygmester Hans Steenwinkel den ældre, kunstmøden Caspar Fincke — men det fængslende er navnlig vrimmelen af ukendte, som udgjorde datidens samfund: grydestøbere, brevdragere, sporemagere, rendelægere, falkekængere, jollemænd, en fodermarskalk (Peder Pedersen, »ihjelskudt af sin uven uden for Helsingør« 20. marts 1618), ja en heks. Helsingør var et babel, her hørtes alle Europas tungemål og alle rigets dialekter, og dette gav sig udslag, når pennen sattes til papiret. Den samme person omtales i ét dokument som Segers, i et andet som Seyer, i et tredje som Seiger. Pensenhagenn og Bandtsehorgenn er én og samme mand. Ruckhouid og Rukop ligeledes. Men just denne forvirring var jo baggrunden for bomærkernes uundværlighed. Når Jan Kussinn, Johan Gosin og Jan Casin brugte samme bomærke, måtte det være samme mand, uanset hvordan sjællændere, skåninger eller skotter udtalte og stavede hans hollandske navn. Identiteten sad i bomærket.

Det kan imidlertid ikke have gjort det nemmere for forfatteren at udarbejde denne bog. Den har i det hele taget krævet meget. Ikke blot flid, grundighed og udholdenhed, men også forstand, viden og fantasi. Det er et værk, som Allan Tøn-

nesen kan være stolt af og vi andre taknemmelige for. Man bliver både klogere og glattere ved at læse det.

S.T.A.

Østrig

Österreichischer Wappenalmanach 1969, Wiener Bürgermeister, 32 sider med 12 tegninger af Otto Gruber, tekst af Hanns Jäger-Sunstenau; udg. af Heraldisch-Genalogische Gesellschaft »Adler«, Haarhof 4 a, A-1010 Wien; pris: 30 Sch.

Af de ca. 167 borgmestre i Wien som historien kender til, har forfatteren udvalgt tolv, der hver får en kort biografi plus en afbildning af sit våben. Trods sin lidenhed giver samlingen et billede af heraldikkens udvikling (eller indvikling).

Det ældste våben i udvalget er fra 1282 og omfatter egentlig kun et skjold. Det tilhører den første wienske borgmester, hvis navn kendes, Konrad Poll, og våbenet er talende, en høne, på latin *pullus*. Det næste våben, fra begyndelsen af 1300-tallet, har både skjold og hjelm. Fra begyndelsen af 1500-tallet er, på ét nær, alle våbenene kronet, uanset at det ifølge sagens natur drejer sig om borgerlige våbener. Fra slutningen af 1500-tallet er næsten alle våbener firdelte eller på anden måde sammensatte. Fra midten af 1700-tallet er alle de udvalgte borgmestre blevet adlet, og fra begyndelsen af 1800-tallet komponeres der i den anledning i reglen et nyt våben til dem, oftest afledt af staden Wiens eller kejserhusets våben. Samtidigt bliver det almindeligt med to eller tre hjelme. Den sidste borgmester i rækken, Theodor Körner, senere forbundspræsident, var af nyadlet familie, men socialdemokrat.

Teksten, af professor Jäger-Sunstenau (præsident for det udgivende selskab og for den kommende heraldiske kongres i Wien), giver et stimulerende indtryk af den borgerånd: foretagsomhed, ansvarsfølelse og vågenhed, som har præget disse tolv duelige borgmestre. Det heraldiske i teksten indskrænker sig i reglen til blasonering.

Österreich und seine Wappen, af Franz Gall; 36 sider ill. + 4 farvesider; udg. af Erste Österreichische Spar-Casse, Wien 1, 1968; pris: gratis?

Dr. Franz Gall er universitetsarkivar i Wien og generalsekretær for den kommende kongres. Hans lille bog er skrevet i anledning af 50-års dagen for republikken Østrigs oprettelse i efteråret 1918. Den behandler sit emne på en klar og ærlig facon og rummer adskillige meget fængslende oplysninger.

Indholdet omfatter det østrigske ørnvåbens historie: fra tysk kejservåben via østrigsk kejservåben til republikansk østrigsk våben. — Det østrigske flags historie: det rødt-hvidt-rødt vandret stribede flag kan føres tilbage til et habsburgsk banner, afbildet på et segl fra 1230; Franz Gall mener, at det «utvivlsomt er det ældste statssymbol af denne art i Europa», hvilket muligvis vil vække diskussion i Danmark (se side 438). — Og endelig behandler bogen våbenerne for de ni østrigske forbundslande, deres opståen og udvikling. Et af disse «lande» er hovedstaden Wien, som oprindeligt førte en ørn i sit segl, men fra 1278 et kors, hvidt i rødt. Efter forfatterens mening går dette våben sandsynligvis tilbage til det Tyske Riges *Reichsturmfahne*. Se herom side 428.

S. T. A.

Fra panter til påfugl

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Rosenkilde og Bagger, København; Akademiska Bokhandeln, Helsingfors; Gyldendal Norsk Forlag, Oslo; Allhems Förlag, Malmö. Bind XIII *Ormer-Regnbue*, 1968.

Blandt dette binds opslagsord af direkte heraldisk interesse kan nævnes:

Panter (samt *leopard* og *gepard*), *Papegojer* og *Papegojskjutning*, *Pelikaner*, *Påfågel* og *Påfugltjær*. Hertil en redegørelse for *Physiologus*, den middelalderlige naturhistorie der bl. a. rummer oplysninger om adskillige fabeldyr, såsom fønix, havfrue og salamander.

Patronus, skytshelgener; *Paulus* og hans sværd; *Petrus* med nøglen eller nøglerne; *Pilgrimsmärken* med bl. a. ibsskallen. — *Papirsegl* og *Plomber* (med våbener på) til mærkning af varer. — *Pil* og *bue* som skjoldfigur, og en illustreret artikel om det heraldiske *Pelsværk*.

I øvrigt kan næsten alle artikler i dette herlige værk på den ene eller anden måde bidrage til at belyse heraldikken: dens opståen og udvikling, forudsætninger og betydning. Tidligere bind har været omtalt i HT nr. 17 p. 322 og nr. 14 p. 171.

S. T. A.

Kosmopolitisk våbenbog

The Augustan Society Roll of Arms 1967 and Addenda for 1968, redigeret af Rodney Eugene Hartwell, illustreret af Carl Alexander von Volborth og William Wilfrid Bayne; 200 sider, 96 våbentegninger i sort; udgivet af The Augustan Society, Inc., 18002 Faysmith Avenue, Torrance, California 90504, USA, 1968; pris 10\$ indb.

The Augustan Society — se også *Heraldisk Tidsskrift* nr. 10 p. 438, 1964 — er en forening som dyrker royalistiske og beslægtede interesser, herunder dele af heraldikken, og den foreliggende, særdeles nydelige bog gengiver våbener for en række af dens medlemmer. Den tilsvarende tekst indskrænker sig til navn, blasonering og evt. henvisning til den autoritet eller anden kilde som våbengivelsen bygger på. Redigeringen af dette er ikke imponerende.

Hvad der bærer værket, er von Volborths tegninger, på syv nær alle dem bogen indeholder. En del af dennes våbener er sikkert opstået i Amerika — Canada, USA, Latinamerika — men størstedelen stammer fra Europa. Her er våbener ikke blot af engelsk, skotsk, irsk, fransk og tysk oprindelse, men også fra Schweiz, Spanien, Italien, Böhmen, Ungarn, Baltikum, Danmark (Ingvordsen), ja Rumænien og Grækenland. Der er gejstlige og fyrstelige våbener, og et enkelt kongeligt, for Simeon 2. af Bulgarien.

Der er i dag i verden næppe nogen heraldisk kunstner eller heraldisk kyndig, som kender nationernes heraldiske uligheder bedre end v. Volborth (se også HT nr. 15 p. 243, 1967), og hans sikre og vidende gengivelser af våbener fra vidt forskellige civilisationer gør det ikke blot til en fornøjelse, men også lærerigt at blade i bogen. S. T. A.

Flag, flag, flag

Recueil du IIe congrès international de vexillologie Zurich 1967, 204 sider, trykt i 180 eksemplarer, Zürich 1968; udg. af La Société Suisse de Vexillologie, c/o Louis Mühlemann, Niederhofenrain 31, 8702 Zollikon-Zürich; pris: Schw.fracs. 33.

Flagforskere er imponerende. Med blot ca. 55 aktive deltagere ved deres 2. kongres præsterer de, året efter, en rigt illustreret rapport med kongressens foredrag, hvoraf flere er særdeles interessante.

Præsterer »de«, skriver jeg, men dynamoen i det hele har nok været Louis Mühlemann, formand for det schweiziske flagselskab. Meget karakteristisk bidrager han også med en af bogens interessanteste artikler, »Geschichte und Politik im Spiegel des Staatschefsstandarten«, der bl. a. demonstrerer hvorledes flagtraditioner fra det gamle Østrig blev ført videre i Jugoslavien, Bulgarien og Rumænien, hvor de stadig flourerer.

En anden flaghistorisk artikel af stor interesse, bl. a. fordi den kan medvirke til at belyse Dannebrog's oprindelse, er Hans Horstmann »Vor- und Frühgeschichte des europäischen Flaggenwesens«, med nye iagttagelser fra heraldikkens tidligste udvikling, citerer fra den Ældre Edda og Saxo, og mange gode illustrationer.

Andre artikler handler om flagene i Bayeux-tapetet, om Kongos flag og om Liberias flag, om flagene på et middelalderligt søkort over Middelhavet, om flag i ungarsk heraldik, og om en gruppe schweiziske kommuneflag. To bidrag inden for hvad man kunne kalde flagteori er Klaes Sierksmas »Bannistique et esthétique« og Whitney Smith: »The Real and the Ideal in Vexillology«, sidstnævnte nærmest at oversætte med »Hvad menes med et flag?«

Bogens eneste skandinaviske bidrag er en illustreret artikel om »Nach Mass bestellte schwedische Kreuzflaggen um die Mitte des 17. Jahrhunderts« af C. G. U. Scheffer, som også ved kongressen holdt et filmforedrag om »Svenska flaggans dag«.

Herudover indeholder bogen et par indlæg om flaglovgivning, restaurering af flag m. m., samt — en trist kopiering af de heraldiske kongressers rapporter — op mod 40 sider med velkomsttaler, åbnings- taler, takketaler og afskedstaler.

S. T. A.

Canada

Også Canada har sit heraldiske selskab — *The Heraldry Society of Canada, La Société Héraldique du Canada*, 900 Pinecrest Road, Ottawa 14, Ontario — og sit tidsskrift, *Heraldry in Canada*, i format en smule mindre end HT. Det udkommer fire gange om året, hvert nummer på 16 sider. Indholdet er lidt spinkelt, men ikke interesseløst, og det er pænt illustreret, det seneste nummer endda i farver. Kontingent: 10 can. dollars om året. S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

„Er kirkelig heraldik forhistorisk?“

Av Hans Schlyter

I DEN av Kristeligt Dagblads förlag i Köpenhamn utgivna tidskriften »Kirkens Verden» (nr 7/1968) har ärkebiskop Bruno B. Heim skrivit en populärt hållen uppsats om heraldik med ovanstående rubrik. Den berör i sin avslutning och genom sitt illustrationsmaterial även kyrklig heraldik. Avslutningen lyder i svensk översättning:

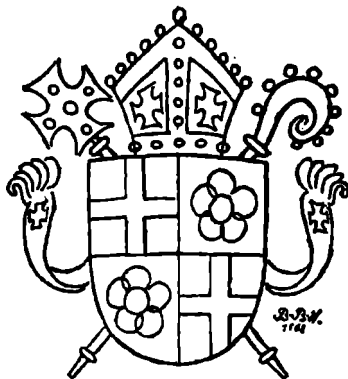
»I stället för att avskaffa privilegier är det bättre att göra dem tillgängliga för alla. Detta är möjligt i våra dagar beträffande nyttjande av vapen. Och eftersom det rör sig om historiska, kulturella och konstnärliga värden är den enda riktiga inställningen hos en kulturmänskliga att låta var och en, som så önskar, fritt välja sig ett vapen.

Skulle nu, med vår tids något forcerade benägenhet att göra om allting, någon anse att vapensköldar bör försvinna från de kyrkliga sigillerna, kommer han inte att kunna sätta någonting annat i stället än vanliga fantasilösa bokstavsigill, sigill med fromma motiv eller sigill med bilder som skulle visa sig ligga mycket nära de heraldiska symbolerna. Och detta av den enkla anledningen att de heraldiska bilderna inkluderar så att säga allt som låter sig framställa grafisk uttrycksfullt och estetiskt.»

Illustrationerna, i svart-vitt och i färgstryck, återger ett antal kyrkliga dignitärers vapen. De flesta av dem är ritade av eller graverade efter ritningar av uppsatsens författare mgr Heim själv. Alla utom ett avser katolska kyrkomän. Det icke-katolska vapnet, signerat B. B. Heim 1968, tilldrar sig särskilt intresse. Maneret är mgr Heims kända, glättiga, icke-pompösa. Vapnet avser den nye stiftschefen i Uppsala ärkestift ärkebiskop Ruben Josefson.

Medan de visade katolska biskopvapnen har som rangmarkering de typiska

gröna pilgrimshattarna med sina tofsprydda, ornamentalt snirklade snoddar, framställer mgr Heim det svenska ärke-

biskopsvapnet krönt av en mitra, med sina *infula* festligt utsvängda åt höger och vänster, och ställt framför ett processionskors och en kräkla korsande varandra, kräklan med sin krok uppe till vänster och utåtvänd och utan *sudarium*.

Enligt en praxis, vars ålder recensenten inte känner men som i varje fall har tillämpats för de fyra föregående uppsala-ärkebiskoparnas serafimervapen, är skölden kvadrerad med ärkebiskopssätets traditionella emblem, korset, i första och fjärde fälten. Fälten är tinkurerade i rött och guld, alltså på det sätt som man i Uppsala nu lär anse vara det normala.

I andra och tredje fälten sitter enligt bildtexten »det våben ärkebiskoppen selv har valgt sig: i guld en rød rose, som minder om Martin Luthers våben.» Huruvida Martin Luther har i egentlig mening fört ett vapen är recensenten obekant. Det finns i varje fall inom protestantisk emblematik ett begrepp Lutherrosen. Den lär gå tillbaka på ett komplex av symboler, ros + hjärta + kors, som lär ha nyttjats af Luther åtminstone som en impres. Mgr Heims teckning undviker den konventionellt utformade

»heraldiska» rosen, med dess smådetaljer, och använder i stället en strängare stiliserad bild, som bättre balanserar mot första och fjärde fältens strama kors.

Såvida en blasonering på svenska inte redan har formulerats, torde den lämpligen kunna skrivas sålunda: Sköld kvadrerad av rött, vari ett kors av guld, och guld, vari en röd fembladning.

Det första och det fjärde fältet visar vad man i Uppsala brukar kalla stiftsvapnet. (Recensenten vill för sin del hellre använda uttrycket ärkebiskopssätets vapen — *the coat of arms of the See*). Inom Svenska kyrkan har på senare tid börjat förekomma att gamla emblem, som har hämtats från konsistoriernas och domkapitlens sigill och som därigenom har anknytning till stiftsledningen, har heraldiserats, mer eller mindre hårt, och presenterats som stiftsvapen. Skick och bruk

på detta område har väl ännu inte helt stabiliserats. Det torde inte vara lätt att förvandla ett gammalt fint konsistoriesigill till ett bra vapen för en stiftschef. Men stiftsvapnet i Uppsala har gammal hävd. T. o. m. i *Suecia antiqua* förekommer en praktfull framställning av det.

Det andra och det tredje fältet med sitt personliga emblem, den röda blomkalken, är väl stämde till de båda andra och är heraldiskt oklanderliga. Emblemet minner inte bara om Luther. Det finns också en ros, »utsprungen av Jesse rot och stam,» och det fanns en *rosa rorans bonitatem*. Även i den allmänna världen uppfattas mångenstädes den röda rosen som en vacker symbol. När detta vapen presenteras i Sverige finns anledning att betrakta det med tillfredsställelse, även på denna sidan Öresund och även utanför ärkestiftets territorium.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

•heraldiska• rosen, med dess smådetaljer, och använder i stället en strängare stiliserad bild, som bättre balanserar mot första och fjärde fältens strama kors.

Såvida en blasonering på svenska inte redan har formulerats, torde den lämpligen kunna skrivas sålunda: Sköld kvadrerad av rött, vari ett kors av guld, och guld, vari en röd fcmblading.

Det första och det fjärde fältet visar vad man i Uppsala brukar kalla stiftsvapnet. (Recensenten vill för sin del hellre använda uttrycket ärkebiskopssätets vapen — *the coat of arms of the See*). Inom Svenska kyrkan har på senare tid börjat förekomma att gamla emblem, som har hämtats från konsistoriernas och domkapitlens sigill och som därigenom har anknytning till stiftsledningen, har heraldiserats, mer eller mindre hårt, och presenterats som stiftsvapen. Skick och bruk

på detta område har väl ännu inte helt stabiliserats. Det torde inte vara lätt att förvandla ett gammalt fint konsistoriesigill till ett bra vapen för en stiftschef. Men stiftsvapnet i Uppsala har gammal hävd. T. o. m. i *Suecia antiqua* förekommer en praktfull framställning av det.

Det andra och det tredje fältet med sitt personliga emblem, den röda blomkalken, är väl stämnda till de båda andra och är heraldiskt oklanderliga. Emblemets minner inte bara om Luther. Det finns också en ros, •utsprungen av Jesse rot och stam,• och det fanns en *rosa rorans bonitatem*. Även i den allmänna världen uppfattas mångenstädes den röda rosen som en vacker symbol. När detta vapen presenteras i Sverige finns anledning att betrakta det med tillfredsställelse, även på denna sidan Öresund och även utanför ärkestiftets territorium.

Brita Grep in memoriam

FRÖKEN Brita Grep har avlidit i en ålder av 76 år. Hon har som heraldisk tecknare utfört en gärning, som inte bör förgätas. Ännu för ett par år sedan var hon i fullt arbete, men ett armbrott tvingade henne att sluta en halvsekellång verksamhet.

Sin utbildning fick Brita Grep på Tekniska skolan, där hon 1911-1914 genomgick den högre konstindustriella avdelningen. Avgörande för hennes intresseinriktning torde ha varit att hon till lärare fick Sofia Gisberg, som utfört ritningarna till Carl Arvid Klingspors vapenbok för Sveriges ridderskap och adel. Genom förmedling av skolans rektor Thor Thorén, som kände riksheraldikern Adam Lewenhaupt, kom hon att knytas till riksheraldikerämbetet. Utan någon formell anställning mottog hon från detta och sedan från riksarkivets heraldiska sektion fortlöpande uppdrag i en omfattning som gav henne en ställning jämförbar med en fast medarbetares. Under dessa

år utförde hon ett stort antal vapen för statliga och kommunala myndigheter. Lägges härtill uppgifter av privat natur som exlibris och adresser kan hennes produktion utan tvekan betecknas som både omfattande och mångsidig.

Brita Greps heraldiska stil karakteriseras av ett fint sinne för proportioner samt en koncis och pregnant form fri från alla överdrifter, något som gör hennes arbeten väl lämpade som förebilder. Hennes ödmjukhet inför uppgiften var stor. Ehuru till sin natur en bestämd person var hon alltid lika villig att diskutera sina förslag och söka nya lösningar. Beundransvärd var hennes förmåga att i sextioårsaldern lägga om sitt traditionellt präglade vapenmåleri till ett strikt ytmässigt.

Svensk vapenkonst har med Brita Grep förlorat en hängiven utövare. Själv kommer jag att tacksamt minnas ett gott och med åren alltmer förtroligt samarbete.

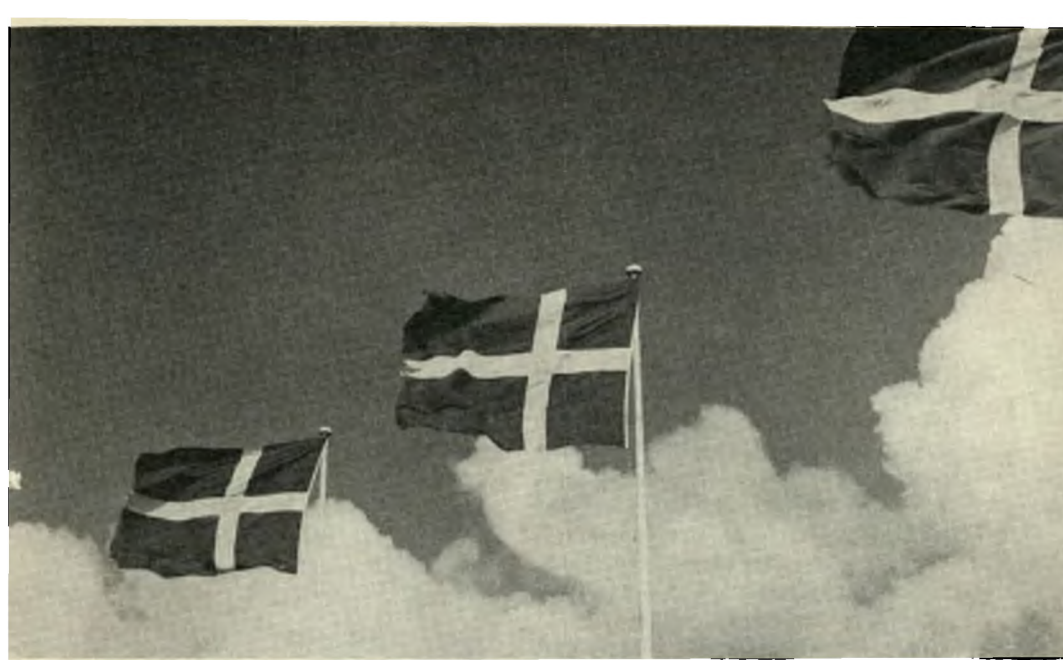
C. G. U. Scheffer.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Dannebrog

Af *Sven Tito Achen*

OM DANNEBROG jeg ved/det faldt fra himlen ned...

Som enhver dansk har lært i skolen, skete dette 15. juni 1219, i juni 1969 altså for nøjagtigt trekvart årtusind siden, og ved et sådant jubilæum er det naturligt at spørge, ikke blot: Hvor ved vi egentlig dét fra? Men også: Hvad ved vi i det hele taget om dette skønne flags oprindelse og historie?

Den ældste bevarede omtale af Dannebrog's oprindelse stammer fra o. 1520–23. I de år arbejdede historikeren Christiern Pedersen på en fortsættelse til Saxo Grammaticus' middelalderkrønike, og i forbindelse med omtalen af Valdemar Sejrs (1202–41) skrev han: »Somme mene og sige, at samme kong Valdemar skulle fangt Dannebroggi ned af himlen samme tid, som er en hvid kors i et rødt felt« (her citeret ef-

ter Flaglovkommissionens betænkning 1929, se litteraturlisten). Christiern Pedersen siger ikke nøjagtigt hvornår det skete, ej heller hvor, men disse oplysninger kan hentes i et andet dokument fra omtrent samme tid.

I Roskilde sad der en munk ved navn Petrus Olai, dvs. Peder Olsen, som indsamlede og nedskrev historisk stof af forskellig art. I et manuskript fra hans hånd, som stadig eksisterer, læser man (på latin, her i Flaglovkommissionens oversættelse): »Andetsteds have den efterretning, at da de kristne danske i hin Valdemar den Andens tid i året 1208 i Livland kæmpede med de vantro liver på et sted som kaldes Felin og, allerede næsten overvundne, ydmygt anrøbte Gud om hjælp, da blev det forundt dem straks at modtage en fane, faldet fra himlen, tegnet med et hvidt kors, trykt på en ulddug, og de hørte en røst fra det høje, at de visselig skulle knuse deres

---

1. Fot. Danmarks Turistråd.

modstandere og vinde fuldstændig sejr, når den blev løftet højt. Således skete det også. Men denne fane kaldes med sit sædvanlige navn Danebroge.

1219 eller 1208?

Peder Olsen skrev i 1527, men byggede på ældre kilder, deriblandt en krønike fra førsten af 1400-tallet, som nu er gået tabt. Han accepterede imidlertid ikke ukritisk alle enkeltheder i sine forlæg, og en af de ting han »redigerede« var det just citerede afsnit. Kampen ved Felin 1208 kan næppe have været nogen betydningsfuld affære. Hverken kongen eller nogen anden stormand, gejstlig eller verdslig, deltog, og ingen af de ret detaljerede samtidige krøniker omtaler den. Peder Olsen har sikkert ment, at miraklet med den himmelske fane måtte være sket i forbindelse med en begivenhed, som i højere grad fortjente det. Og en sådan begivenhed havde faktisk fundet sted.

I 1219 stod der et stort slag ved Lyndanisse i det nordlige Estland, hvor den danske ærkebiskop og flere bisper var til stede. Den danske hær var blevet overrasket; Theoderik, biskop af Estland, blev dræbt; og situationen var særdeles kritisk. De danske bisper besteg da en høj i nærheden, og dér anrøbte de Gud om hjælp og lovede, hvis han lod danskerne sejre, at alt dansk mandkøn, fra tolv år og opefter, til evig tid ville faste på årsdagen for slaget. Den danske konge havde ligget for anker med flåden ikke langt fra kysten. Han kom i land med sine mænd i det afgørende øjeblik, og hvad der havde truet med at blive et nederlag, vendtes til en stor sejr. Hele Estland blev erobret, indbyggerne blev døbt, og mange kirker blev opført.

»Der er en vildfarelse i årstallet«, tilføjede Peder Olsen i sin beskrivelse af affæren ved Felin. Han rettede »1208« til »1219« og kædede banneret som faldt fra himlen sammen med de bedende bisper på bakketoppen. kongens ankomst, og den berømte og skelsættende sejr. Slaget ved Lyndanisse udkæmpedes på Sankt Vitus' og Sankt Modestus' dag, dvs. 15. juni, og da alle danske historieværker i mere end tre hundrede år fulgte Peder Olsens beretning, betragtes 15. juni 1219 stadig som Dannebrog's fødselsdag.

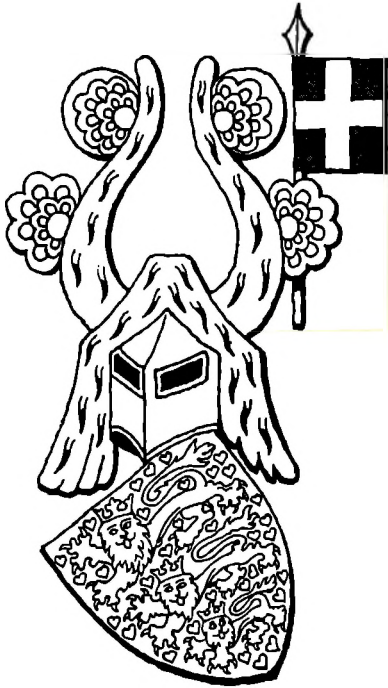
De ældste gengivelser

De bevarede litterære kilder som omtaler Dannebrog's oprindelse, er altså cirka tre hundrede år senere end begivenheden. Men hvad med billeder? Kender man ingen samtidig gengivelse af hvad der skete, eller af flaget selv?

Af selve miraklet, Dannebrog fallende fra himlen, kendes ingen samtidig eller bare middelalderlig fremstilling. Af et korsflag kender man en gengivelse, men meningerne om det er delte. Billedet findes på en mønt fra anden halvdel af 1100-tallet, hvis ene side viser et kronet hoved, mens den anden viser et flag med et kors i dugen. Er dette flag imidlertid Dannebrog? På den tid blev mange danske mønter slået af kongen og kirken i fællesskab, og i så fald repræsenterer møntbillederne i reglen den ene af disse parter på den ene side, den anden part på den anden. Så længe der ikke er andet som tyder på, at korsflaget på 1100-tals mønten forestiller Dannebrog, tror jeg ikke man skal se andet i det end »kirken«.

Det ældste billede som uomtvisteligt forestiller Dannebrog, stammer fra midten af 1300-tallet og sidder i den berømte nederlandske våbenbog *Ar-*

morial Gelre. Blandt våbenerne heri er der også et for *die coninc van denmarke*, hvilket på dette tidspunkt må være Valdemar Atterdag (1340–75). Skjoldet viser de tre blå løver mellem myriader af røde hjertes, der havde været kendt som de danske kongers våben siden slutningen af 1100-tallet. Til hjelmens hermelinsbetrukne horn med deres pomponner af påfuglefjer

2. Den ældste sikre gengivelse af Dannebrog, som del af våben for »kongen af Danmark«, dvs. Valdemar Atterdag (1340–75). Farvelagt tegning fra midten af 1300-tallet i Armorial Gelre. Denne våbenbog udsendtes i en facsimile-udgave i 1881, men tegningen her blev først kendt i Danmark betydeligt senere, og flertallet af de danske forfattere, som i forrige århundrede skrev om Dannebrog, kendte den ikke. Hvilke overlægninger og diskussioner kunne den ikke have sparet dem for!

var der imidlertid føjet noget nyt: et flag, rødt med et hvidt kors (se figur 2). Der er ikke tvivl om farverne, for tegningen i Armorial Gelre er koloreret.

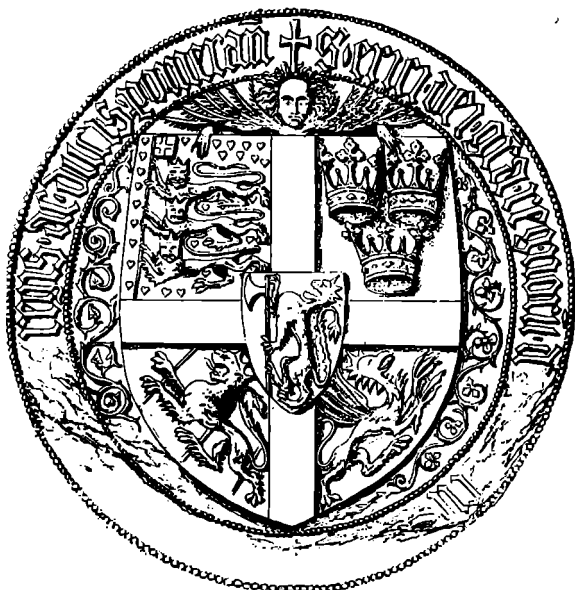
Af årsager som vi senere vil se nærmere på, må det have været magtpåliggende for kongen at anvende dette mærke, det hvide kors i rødt felt. Foruden sit normale kongesegl, med kongevåbenets tre løver, lod han nemlig også fremstille et særskilt segl, det berømte »tyl Danalovgh«, der viste et skjold med et kors i, sikkert ment som en heraldisering af Dannebrog.

Hans efterfølger Erik af Pommern (1397–1439) gik endnu videre. Han kombinerede de forskellige våbener han havde ret til – Danmark, Norge, Sverige og Pommern – i ét skjold, men i stedet for at lade dem udfylde den forhåndenværende plads anbragte han først et bredt kors, korset fra Dannebrog, i midten af skjoldet, og placerede derefter sine våbenmærker i hjørnerne (figur 3). Dette var en helt ny form for heraldisk komposition, uden fortilfælde i Danmark eller udlandet. Men ideen viste sig varig: lige siden, under hver eneste dansk konge, har indholdet af det store rigsvåben været arrangeret omkring Dannebrogskorset.

Ordet Dannebrog

Selve ordet »Dannebrog« synes at være kommet i brug i samme periode. Så vidt man kan skønne var ordets oprindelige betydning »rødt klæde« eller »rødt flag«, men dette må være gået i glemmebogen, og de danske forfattere som anvender ordet i 1400- og 1500-tallet, synes at mene at ordet betyder »danskernes flag« eller »Danmarks flag«. Et sted eller to bruges ligefrem betegnelsen »Danmarck-bræge«.

3. Erik af Pommerns segl, kendt fra 1398, med hans våbenskjold. Hovedskjoldet er opdelt med korset fra Dannebrog, og yderligere holder Danmarks tre løver i 1. felt et Dannebrogssflag. Dette sidste, usædvanlige arrangement er i øvrigt ikke enestående: i et segl fra 1307 lader hertug Valdemar 4. af Sønderjylland sine to løver holde en fane på samme måde, se Danske Kgl. Sigiller, 1917, pl. 16. De øvrige våbenmærker er Sveriges tre kroner, den svenske Folkungeløve, Pommerns grif og, i midten, Norges løve. Efter E. Lund: Dannebrog, Danmarks palladium, 1919.

Men det ser ud til, at danskerne ikke var de første som brugte ordet. Det ældste eksempel i en dansk tekst er fra 1478, men i alle fald fra 1439 optræder »Danabroka« adskillige gange i svenske tekster, f. eks. rimkrøniker, der beskriver krigeriske sammenstød mellem svenske nationalister og det danske unionsparti. Det er selvfølgelig oftest i en dansk-fjendtlig sammenhæng, men ordet synes tillige flere gange at være brugt med en nedsættende eller grovkornet klang. Hans Brix mente, at svenskerne forstod, eller lod som om de forstod, *Danabroka* som »danskebukser«.

Det er muligt. Dannebrog havde oftest form af et splitflag, som godt kan ligne et par bukser, navnlig da splitten i ældre tid var langt dybere end i dag. Og foruden »klæde« og »flag« kunne ordet »brog« også betyde »bukser«, jævnfør *Lodbrog* = lådne bukser. Der til kommer, at vittigheder og hånsord

omkring ordet og begrebet »bukser« også tidligere havde spillet en rolle i unionsstridighederne. Alle kender historien om at Albrekt af Mecklenburg kaldte dronning Margrethe for »kong Bukseløs«, *Brokalös*.

Ordet er imidlertid dokumenteret endnu tidligere *uden for* Skandinavien. Bl. a. i Berlingske Tidende 23/2 1969 har *Paul Warming* gjort opmærksom på, at han i den nederlandske Bellenville-våbenbog, fra o. 1380-90, på en side med danske våbener, har fundet en tegning af et skjold med et kors i og derover ordet *Denenbroce*. Måske stammer ordet fra hollandsk? En stor del af det danske nautiske ordforråd, ja endog adskillige stednavne i danske farvande, er af nederlandsk oprindelse. Det ville i virkeligheden være nærliggende, om også det danske *skibsflag* (se side 430-31) havde fået sit navn af nederlandske søfolk. Dette udelukker ikke, at ordet kan være

optaget i dansk via svensk, ejheller ordspillet over »bukser«. To hollandske byer hvis navn ender på *-broek*, Abbenbroek og Hensbroek, har siden middelalderen ført et par bukser i deres våben.

Hvorvidt ordet »Dannebrog« nu er opstået i Holland, eller om det muligvis er meget ældre i dansk end 1478 — evt. ældre end korsflaget, en teori som enkelte forskere ikke vil afvise — er nok umuligt at afgøre. Hvis det er et gammelt dansk ord, må det imidlertid have været gået af brug og glemt, og måske har forekomsten af det i svensk så bidraget til at genoplive det. De første danske brugere af det som vi kender til, synes ikke at have været alt for sikre på, at deres læsere forstod det, oftest gav de det en lille beskrivelse eller forklaring med på vejen: »Danæbroga, som det almindeligvis kaldes . . .« eller lignende.

Ordet brugtes mest i viser og krøniker, men i øvrigt kun sparsomt og fra o. år 1600 gik det åbenbart atter helt af brug. Gennem 1600-tallet og det meste af 1700-tallet vides ordet (som betegnelse for flaget) ikke at være anvendt bare én eneste gang på tryk, hverken i poesi eller prosa, hverken officielt eller uofficielt. Dannebrogordenen udgør dog en undtagelse. Den blev oprettet 1671, og i forbindelse med den anvendtes ordet Dannebrog stadig. Men end ikke i ordenens statutter nævnes, at »Dannebrog« også var et flag.

Ordets genopstandelse til nyt liv skete samtidig med nationalsfølelsens svulmen i slutningen af 1700-tallet. Brugen både af ordet og af flaget selv bredte sig sammen med romantikken og den demokratiske bevægelse i første halvdel af 1800-tallet for at nå et højdepunkt i de nationalt begejstrede år omkring Treårskrigen 1848–51.

Samtidig udsendtes den første danske publikation, som tog Dannebrogsoprindelse op til kritisk undersøgelse.

Studiet af Dannebrog

I sin Danmarks Riges Krønike, udsendt i årene 1596–1603, havde Arild Huitfeldt om Dannebrog skrevet: »Men om den skal være falden udaff Himmelen anderledis end all Seyer kommer aff Gud / eller oc er hannem tilsendt aff Paffven / som it Cruciat, oc de Thog udi forðum Dage som stridde for den Christelige Tro / vil jeg hver til deris betenckende hieimstillet haffve«. Og videre end dette havde ingen i de følgende århundreder ønsket at gå. Alle andre historiske skribenter havde været tilfreds med at gentage, eller brodere på, hvad Peder Olsen havde skrevet i begyndelsen af 1500-tallet.

Fra midten af 1800-tallet tog danske historikere imidlertid fat på problemet om Dannebrogsoprindelse. Hvorledes kunne legenden forklares? Hvor meget i den var sandhed? Var det danske flag faktisk så gammelt? Eller var det eventuelt endnu ældre? Var flaget i sin oprindelse et kongeligt mærke? Eller havde det tilhørt en af de kirkefyrster, som spillede en rolle i de baltiske felttog, f. eks. ærkebiskop Anders Sunesøn eller biskop Theoderik, som faldt ved Lydanisse i 1219? Eller var flaget oprindeligt et indviet korstogsbanner, som paven havde skænket danskerne? Eller muligvis en militær ridderordens våbenbanner, som havde udviklet sig til rigets flag?

Den litteratur der prøvede på at besvare disse og adskillige andre spørgsmål, er ikke omfangsrig, men den er egentlig udmærket. Man har sagt om den, at den er for nationalt farvet og derfor uvidenskabelig, men

det er ikke sandt. Vel har den følelserne med — det gælder f. eks. Worsaae i 1849, A. D. Jørgensen i 1870'erne og 1880'erne, Helge Bruhn i 1949, ja endog Flaglovkommissionen i 1929 — men dømmekraft og fornuft er ikke i noget tilfælde sat ud af brug. I virkeligheden er det meste af den selvstændige danske litteratur om Dannebrog, ikke mindst af de just nævnte forfattere, imponerende nøgtern.

Tysk grænseflag

Hvad man derimod, måske, kan bebrejde danske forskere af Dannebrogshistorie er deres snævre synsfelt. De tilløb der findes til at betragte Dannebrog i sammenhæng med almen europæisk flaghistorie — f. eks. de middelalderlige byers brug af flag og skibsfartens betydning for flagenes udviklingshistorie — er få og meget spæde.

En enkelt skribent eller to nævner, at Schweiz og Savoyen har flag som minder om Danmarks, men næppe nogen synes at have haft øje for, at der faktisk kunne være en forbindelse mellem Dannebrog og andre af de talrige europæiske flag som, med mindre variationer, består af et hvidt kors i et rødt felt.

Nogle af disse flag har utvivlsomt ingen sammenhæng med Dannebrog. Både i form og farver er et hvidt kors på rød grund så »elementært« et billede, at det må kunne opstå hvor som helst i kristenheden, uden at der behøver at være tale om nogen påvirkning fra det ene til det andet. Om en række af de europæiske rød-hvide korsflag ved man imidlertid, at de har en fælles oprindelse, og det er ikke umuligt at Dannebrog hører til blandt dem.

I 1194 skabte den tyske kejser Henrik 6. et nyt flag til brug for et kors-

tog, idet han lagde et hvidt kors på det rent røde flag, som var det Tyske Riges nationale kendingsmærke (se senere). Dette flag blev i løbet af få år ulyre populært og truede en overgang endog med at sætte de tyske kejseres og det Tyske Riges ørnevåben i skygge. Gengivelser af det nye korsflag og ikke mindst beskrivelser af det i samtidens ridderdigtning er talrige. Fra at være et korstogsflag udviklede det sig til at blive flag for alle kejserlige hærstyrker, såkaldet *Reichsturm-fahne*, og derfra igen til felttegn og flag specielt for det Tyske Riges grænsejarler, markgreverne.

Fra midten af 1300-tallet mistede dette flag gradvis sin anseelse, og o. 1400 gik det af brug. Men forinden havde det sat sig varige spor i den lange række af flag eller våbener langs det Tyske Riges grænser, som består af et hvidt kors i et rødt felt. Schweiz og Savoyen er allerede nævnt. Andre eksempler er Wien, provinsen Utrecht, en lang række stæder i Norditalien: Asti, Pisa, Bobbio, Vicenza, Pavia, Como m. fl., og en anden række ved det Tyske Riges østlige og nordlige udkanter: Elbing, Danzig, Königsberg, Reval m. fl. Om nogle af disse ved man med sikkerhed, at de har udviklet sig fra *die Reichsturm-fahne*, om andre er det ikke bevist. Hvis man tegner de eksempler som kendes ind på et landkort, vil man blive slået af, hvor fint Dannebrog kunne passe ind i denne kreds af rød-hvide korsflag langs det Tyske Riges grænser.

I den periode vi beskæftiger os med hævdede den tyske kejser, at Danmark var et tysk len, og at den danske kong var hans vasal. Når de danske konger var stærke nok, nægtede de at det forholdt sig sådan, men somme tider måtte de gøre gode miner og lade som om de accepterede det tyske stand-

punkt. Måske skyldes det en sådan situation, at det danske kongevåben, de tre blå løver i gult felt, minder så stærkt om slægten Hohenstaufens tre sorte løver i gult felt. Hohenstaufferne var dengang kejsere af Tyskland, og som man ved, var det i middelalderen meget almindeligt, at en vasals våben var en afledning af hans lensherres.

Efter min mening fortjener teorien om en eventuel forbindelse mellem Dannebrog og den tyske *Reichsturm-fahne* at udforskes nærmere, men i øjeblikket vil jeg lade den ude af betragtning. I stedet for vil jeg prøve at destillere, og delvis supplere, indholdet af den danske og udenlandske litteratur om emnet. Nogen enighed, endside sikkerhed, er forskerne dog ikke nået frem til. Forskellige muligheder kan forekomme lige – eller lige lidt – plausible. Den følgende fremstilling vil muligvis ikke virke særlig overbevisende, men der er for meget vi ikke ved, til at en helt igennem tilfredsstillende teori kan opstilles.

Paveligt korstogsbanner

Hvis vi går ud fra, at Dannebrogshistorie faktisk går tilbage til årene omkring 1208 eller 1219, har flaget sandsynligvis oprindeligt haft tilknytning til kirken. Det kan have været et biskoppeligt eller ærkebiskoppeligt banner, men efter min mening var det langt snarere paveligt.

På den tid var det almindeligt, at paven skænkede et indviet banner, så vidt vi ved altid med et kors i dugen, til konger og andre stormænd som stillede sig i spidsen for et korstog – uanset hvor frit dette begreb blev fortolket. Et kendt eksempel er det hvide banner med et gyldent kors, som pave Alexander 2. sendte Vilhelm af Normandiet, før han angreb og erobrede

England i 1066. I 1199 havde pave Innocens 3. skænket kong Leo af Armenien et lignende banner »at bruge mod korsets fjenders«, og i 1204 gav paven endnu et sådant banner, med samme formål, til Fyrsten af Bulgarien. Flere eksempler kendes.

I 1209 havde pave Innocens 3. opfordret kong Valdemar Sejrs til at organisere et korstog mod de hedenske folkeslag på Østersøens syd- og østkyst, deriblandt esterne og liverne, for at omvende dem til den kristne tro. Ni år senere gentog pave Honorius 3. sin forgængers opfordring. Enten Innocens eller Honorius må næsten nødvendigvis have fulgt sin opfordring op ved at sende kongen et indviet banner til det planlagte korstog. Selve overrækkelsen af en så dyrebar gave måtte utvivlsomt foretages af den pavelige legat for Skandinavien. Og den pavelige legat for Skandinavien var ikke nogen anden end ærkebisp Anders Sunesøn, en af korstogsekspeditionernes planlæggere og anførere.

De bevarede samtidige krøniker nævner intet om et paveligt banner. Men ifølge historikeren Suhm skal Valdemar Sejrs ældste søn og efterfølger, kong Erik Plovpenning, i 1243 have sagt, at fordums paver havde skænket hans fader det kristne kors som hans mærke.

Ordensbanner?

I 1202 grundlagde biskop Albert af Riga den ridderorden som kaldes Sværdridderne, og i de følgende år erobrede disse størstedelen af Livland. Dette truede det danske herredømme i Estland, og det ville have været naturligt om danskerne havde organiseret en tilsvarende ridderorden for at holde Sværdridderne i skak. Sværdriddernes våben var et rødt kors og et

sværd i hvidt felt, og enkelte historikere har udkastet den teori, at Dannebrog, som bortset fra sværdet udgør »det modsatte« af dette våben, oprindeligt må have været banner for en dansk ridderorden, som blev oprettet for at forsvare danske interesser i Estland og Livland.

Der er imidlertid intet som støtter denne teori, og der vides ikke at have eksisteret nogen dansk middelalderlig ridderorden. Da Dannebrogordenen indstiftedes, i 1671, hævdede man ganske vist, at den var en genoplivelse og videreførelse af en militær ridderorden, som kunne føres tilbage til 1219, da Valdemar Sejlr skulle have slået et antal af sine mænd til riddere på valpladsen ved Lyndanisse. Men dette var opspind, en ganske bevidst historieforfalskning, med det formål at give den nye orden en ærværdig fortid.

En anden teori går ud på, at Dannebrog har sin oprindelse i Johanniterordenens våben. Det er sandt, at denne ridderordens våben er et hvidt kors i rødt felt, men dette våben kendes intetsteds i Europa så tidligt som 1208/1219. Teorien forudsætter desuden, at Johanniterne måtte have spillet en afgørende rolle ved erobringen af Estland, men dette vides der intet om. Man er end ikke ganske på det rene med, om Johanniterne overhovedet nogen sinde har haft en militær organisation i Danmark. Ordenen havde klostre heroppe, i Antvorskov og andetsteds, men så vidt man ved kun for »civile«, dvs. præster og lægbrødre, ikke for riddere.

Skibsflag

Nogle forskere, især tyske, har antydnet, at Dannebrog kan være *aldre* end ekspeditionerne til Estland i begyndelsen af 1200-tallet.

Fra 800-tallet og i de følgende århundreder var handelsskibe i europæiske farvande begyndt at sætte et mærke i mastetoppen, som angav hvor de hørte hjemme eller under hvis beskyttelse de sejlede. For at understrege at man færdedes i fredeligt ærinde, omfattede mærket i reglen et kors. I 1100-tallet havde denne fremgangsmåde udviklet sig sådan, at skibe i Middelhavet oftest havde anbragt korset i et flag, medens det i Kanalen, Vesterhavet og Østersøen synes at have været almindeligst at anbringe et skulpturelt kors i mastens top og derunder et ensfarvet flag, hvis kulør angav skibets nationalitet. Hvid var fx Englands farve. I 1270'erne kombinerede Edward I. nationens hvide flag med nationalhelgenen Sankt Georgs røde kors og skabte dermed hvad der stadig er det egentlige Englands flag. Det kendes i dag bedst som hovedbestanddelen af det britiske orlogsflag, *the White Ensign*. Rødt var det Tyske Riges farve og benyttedes derfor af Hansestæderne, først i form af et ensfarvet flag, siden kombineret med en eller anden heraldisk figur.

Ifølge de førnævnte forskere var rødt imidlertid også Danmarks farve. Det såkaldte ravnebanner, som danske vikinger bl. a. førte med sig til England, menes at have været rødt; og efter at danskerne var blevet kristnet, skulle raven deri være blevet erstattet med symbolet for den nye religion. Dette kan måske siges at være sandt, men næppe på anden måde, end hvis man lader »overgangen« fra ravn til kors have taget et par hundrede år. Rige og mægtige stæder som Hamburg, Lübeck og Visby førte vistnok ikke individuelle flag før anden halvdel af 1200-tallet eller senere, og det er ikke sandsynligt, at Dannebrog har været i brug som dansk skibsflag før 1208/1219.

Valdemar Atterdag

Derimod må Dannebrog gradvis være taget i anvendelse som dansk skibsflag *efter* denne periode, i løbet af 1200- eller 1300-tallet. Vi ved i alle fald, at flaget i 1400-tallet var almindeligt anerkendt som tegn på dansk nationalitet; det fremgår af adskillige billeder og beskrivelser. Vi ved også, som nævnt, at Valdemar Atterdag allerede i midten af 1300-tallet havde fået Dannebrog til sit gamle kongelige våbenmærke (figur 2). Det ville han næppe have gjort uden tungtvejende grunde.

Om disse grunde har vi ingen sikker viden, men det er nærliggende at mene, at når kongen annekterede Dannebrog, var det fordi det kunne gavne ham. Da Valdemar Atterdag blev konge, i 1340, eksisterede Danmark næppe nok som stat. Han behøvede alle former for hjælp, også psykologisk, hvis det skulle lykkes ham at samle riget og folket, og drive de fremmede ud. Hvis Dannebrog på dette tidspunkt både var det hellige banner, opbevaret på et af rigets slotte og holdt højt i ære siden dets sejrriige tilsynekomst i Estland, og samtidig et almindeligt benyttet nationalitetsmærke for danske skibe, velkendt i udlandet og populært i Danmark, kunne det, i den situation Valdemar Atterdag befandt sig i, være til stor gavn for ham, hvis dette flag blev betragtet som *hans flag*. Der er andre samtidige eksempler på, at en fyrste annekterede et stamme- eller folkemærke og kombinerede det med sit dynastiske våbenmærke for at drage fordel af dets popularitet. Se fx historien om Sachsens hvide hest, Heraldisk Tidsskrift nr. 6, side 269, 1962.

Det var heller ikke usædvanligt at en konge havde to forskellige våben-

mærker, et i sit skjold og et andet, i reglen enklere, i sit banner. Et ældre eksempel er Habsburgerne, hvis skjoldvåben var en oprejst løve, rød i guld, men hvis banner viste tre vandrette striber, rødt-hvidt-rødt, i dag republikken Østrigs flag. Senere blev det jo simpelt hen reglen, at stater havde dels et våben, dels et flag, som var helt forskelligt fra dette.

At det danske korsflag kan have sin oprindelse både fra det kirkelige banner og fra nationens skibsflag, er ikke en umulig tanke. Det ene kan have udviklet sig uafhængigt af det andet, men måske *var* der netop en afhængighed mellem dem. Korset i det røde skibsflag kan være inspireret af korset på det himmelfaldne banner. I sin betretning er miraklet siger Peder Olsen, at korset var hvidt, men han nævner ikke selve dugens farve. Måske har den været gylden, for gult-og-hvidt var pavens farver. Rent optisk er gult og hvidt sammen imidlertid en dårlig kombination, især til søs. Rødt-og-hvidt er meget bedre. Da det nederlandske

4. En af de ældste kendte gengivelser af Dannebrog som skibsflag. Segl for Ever-schip herred i Slesvig, bevaret på et dokument fra 1414, men muligvis ældre. Her efter Bruhn.

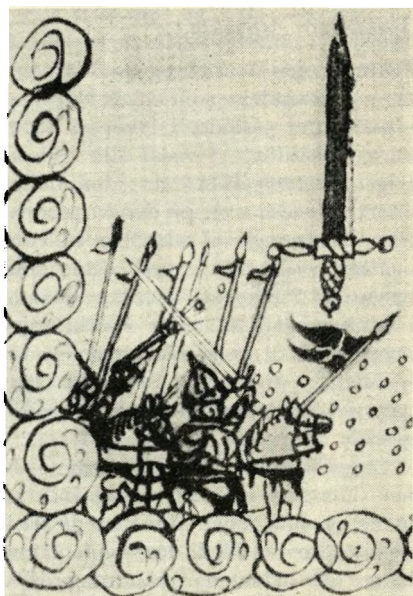
flag dannedes i 1500-tallet, var det orange-hvidt-blåt. Omkring 1630 ændrede man officielt dette til rødt-hvidt-blåt, fordi det gamle flag ikke var tydeligt nok.

På dette punkt i fremstillingen er det måske rigtigst at gentage, at det ældste uomtvistelige vidnesbyrd om Dannebrog stammer fra Valdemar Atterdags tid (1340–75). Det er derfor en mulighed, at flaget ikke er ældre og, i så fald, at det er Valdemar Atterdag som har skabt det.

Erik af Pommern

At Dannebrog på denne tid ikke var ukendt uden for Danmark ses af billederne i Gelre og Bellenville, men kendskabet har næppe været udbredt. På italieneren Pizziganis landkort over det nordlige Europa fra o. 1367 er de forskellige riger markeret med små flag. Det flag som angiver Danmark viser tre løver, ikke et kors. I Erich von Kirchbergs Mecklenburgske Rimkrønike fra 1370 findes en farvelagt tegning af en konge som holder tre flag, et for hvert af de skandinaviske riger; også her er Danmark repræsenteret af sine løver, ikke af Dannebrog.

Valdemar Atterdags datter, den store Margrethe, der forestod regeringen efter hans død i 1375, har ikke efterladt sig vidnesbyrd om at have anvendt Dannebrog. Erik af Pommern derimod var tydeligvis meget stærkt interesseret i det, og fra hans tid (1397–1439) står vi på langt fastere grund med hensyn til hvad vi ved om Dannebrog. Som tidligere nævnt kombinerede han korset fra flaget med våbenmærkerne for sine forskellige riger og titler. Men det var ham åbenbart ikke nok. I selve dette sammensatte våben lader han i feltet for Danmark de tre danske løver holde en stang

5. Det ældste billede der kendes af Dannebrog som militærfane. Farvelagt tegning fra o. 1567 i et svensk manuskript om et luftsyn (sværdet i himlen), som blev observeret før et slag mellem den svenske og den danske hær i den Nordiske Syvårs-krig. Her efter Bruhn.

med Dannebrog (figur 3). Han anvendte også dette, omkring Dannebrogskorset arrangerede våben i form af skibsflag på krigsflåden. Et eksempel af et sådant flag, som erobredes af lübeckerne i et søslag i Øresund 1427, blev opbevaret i Mariakirken i Lübeck lige til vor tid.

Det er også fra Erik af Pommerns tid, at vi har det ældste vidnesbyrd om, at andre end kongen selv og folk i hans tjeneste anvendte Dannebrog. Et segl fra Everschip Herred i Slesvig, bevaret fra 1414, viser et skib med Dannebrog i mastetoppen (figur 4). En sådan anvendelse af flaget, af »folket», var efter kongens udtrykkelige

ønske. I 1424 beklagede han sig over, at indbyggerne på øen Femern, som han havde erobret nogle år før, stadig brugte deres tidligere, holstenske hersers våben i stedet for »rigets banner«, *banderium regni*, og dette udtryk kan næppe gælde andet end Dannebrog.

Erik af Pommern var konge over alle tre nordiske riger, og noget kunne tyde på, at han prøvede på at indføre et korsflag også for Sverige eller muligvis for hele unionen. I 1430 døde hans dronning, Filippa, i Vadstena, og i instruksen om hvorledes begravelsen skulle foregå, fik præsterne nemlig besked om på deres dragt at bære en gengivelse af »rigets banner, som er et rødt kors i et gult felt«. Dog, uanset hvad der i denne sammenhæng mentes med »riget«, fik dette flag kun kort levetid. Det er ikke omtalt siden, og da svenskerne, omkring hundrede år senere, udviklede deres eget nationalflag, valgte de farverne blå og gult, sikkert efter det svenske riges våben,

eller våbener. I selve figuren fulgte Sverige imidlertid det danske fortillælde, og det samme gjorde siden alle øvrige nationalflag som udviklede sig i Norden, Norges, Finlands, Islands, Færøernes og Ålands. Det er den smukkeste gruppe flag som findes i verden.

Fra 1400-tallet er Dannebrog altså dokumenteret som flag for den danske konge (Erik af Pommern og alle hans efterfølgere anvendte det på deres segl, mønter, kroningsdragt osv. osv.); som flag for hæren (det er tidligere nævnt, at samtidige svenske kilder omtaler det gang på gang); som flag for *krigsflåden* (fra anden halvdel af århundredet kendes flere kalkmalerier, der viser kongelige skibe med Dannebrog vajende); og som flag for private *handelskibe* (Everschips segl og kalkmalerier). I samme periode begyndte krønikeskrivere at beskæftige sig med det, og ordet »Dannebrog« oprådte for første gang på dansk.

6. Træsnit i en bog, H. Hamelmann »Oldenburgisch Chronicon«, fra 1599, men sandsynligvis betydeligt ældre, der viser Dannebrog som både skibsflag og militærflag. Billedet forestiller Københavns belejring 1535-36. Belejrerne, under Dannebrog, er kongelige tropper. Stadens forsvar ledes af grev Christoffer af Oldenburg og de vandret sribede flag som ses på stadens volde er utvivlsomt afledet af hans våben, to røde bjælker i gult. Et lignende flag, som vajer fra to af skibene, må være noget helt tredje.

Det ældste Dannebrog's endeligt

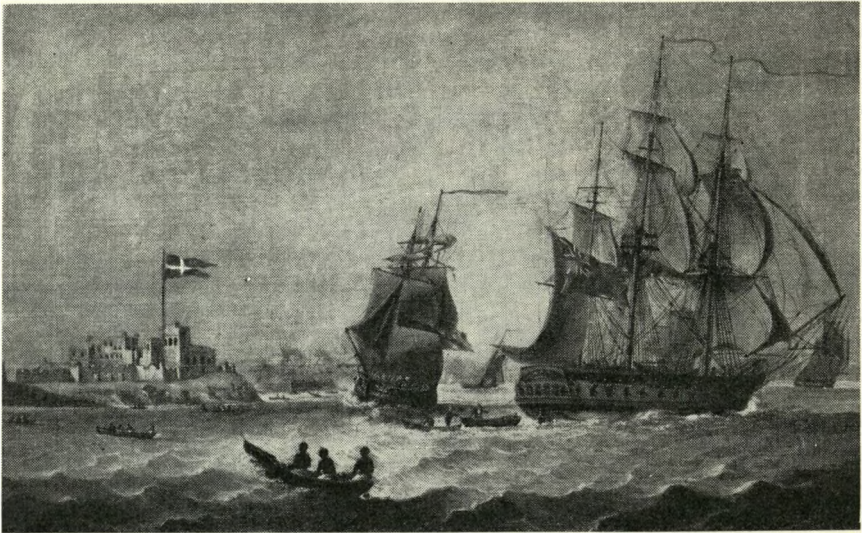
Et spørgsmål som en overgang blev ivrigt diskuteret, var, hvad der siden blev af det originale banner fra Estland.

Fra 1500-tallet stammer en tradition om, at kong Hans (Johan) år 1500 tog det med på sit uheldige tog mod Ditmarsken, hvor det blev erobret af ditmarskerne sammen med hærens øvrige udstyr. Indtil da skulle det bl. a. have været opbevaret på Kalundborg Slot. Hvorfor Hans skulle have taget det ærværdige banner ud fra dets opbevaringssted i en så relativ betydningsløs anledning som en ekspedition mod nogle marskbønder der nægtede at betale skat, er der ikke givet nogen tilfredsstillende forklaring på. Måske har han været inspireret af Sten Sture, som i 1495 havde fået ærkebisp Jakob

Ulfssons tilladelse til at låne Sankt Eriks banner fra Uppsala domkirke til et felttog mod Rusland. Dette banner leveredes tilbage i januar 1497, samme år som Hans blev kronet til konge i Sverige.

Det er ikke umuligt at banneret fra Estland kan have eksisteret endnu i år 1500. Det ville i så fald have været o. 290 år gammelt. Omkring 1880 opdagede Henry Petersen i Lübecks Mariakirke det tidligere omtalte danske skibsflag fra 1427, som altså da var mindst 453 år. Det var vel bevaret og eksisterede endnu til Anden Verdenskrig, på dette tidspunkt mere end fem hundrede år gammelt.

I 1559 deltog Frederik 2. i den holstenske adels angreb på og undervinding af Ditmarsken. Blandt krigsbyttet var det gamle Estlandsbanner, som ditmarskerne havde hængt op i kirken i

7. I hvert fald fra begyndelsen af 1600-tallet blev Dannebrog, med split, brugt på kongelige besiddelser, herunder fæstninger og militære anlæg. Billedet her viser det danske fort Frederiksborg på Guldkysten, malet af en engelsk kunstner o. 1790. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Wöhrden. Det var næsten hensmuldret, men som det var blev det ført bort og anbragt i Slesvig domkirke.

Hvorfor Slesvig? Hvorfor ikke tilbage til Kalundborg eller et andet nationalt mere betydningsfuldt sted? Det forklares (af senere historikere) med, at et banner som var faldet fra himmelen eller skænket af paven, nu, efter Reformationen, smagte for meget af katolicisme, til at man ville anvise det en alt for central plads i riget og i folkets bevidsthed.

Og i Slesvig domkirke skal det gamle Estlandsbanner, det første Dannebrog, være gået til grunde af ælde omkring hundrede år senere.

Til søs

I hvert fald fra 1400-tallet var Dannebrog blevet brugt i to former: som stutflag, dvs. rektangulært, og som splitflag. Hvorvidt denne forskel var andet end ornamentalt eller tilfældig, er svært at sige. Den første forordning som fastsatte regler for brugen af de to former, blev udstedt af kong Christian 4. i 1625. Ifølge denne forordning var splitflaget forbeholdt kongen, kongelige besiddelser, herunder slotte og fæstninger (se figur 7), og krigsflåden. Handelsskibe og andre private skibe kunne kun flage med stutflag.

I 1690 begyndte man at kendetegne visse flag til bestemte formål, eller for bestemte brugere, ved at placere et særligt mærke i dem. Kongens personlige flag fik kongevåbenet placeret i midten. Senere fik det Ostindiske Kompagni og andre af de store handelskompagnier og statsmonopoler lov til at særmærke deres Dannebrog på forskellig vis. Den Kgl. Grønlandske Handel satte fx to krydsede hvide harpuner i det øverste røde felt nærmest stangen.

I 1757 blev det forordnet, at alle danske skibe i Middelhavet skulle differentiere deres Dannebrog med kongens monogram i midten, for at undgå at blive forvekslet med skibe fra Malta. Maltesiske skibe sejlede nemlig under Malteserriddernes, de tidligere Johanniterridderes hvide kors i rødt felt. Siden hen, især i anden halvdel af 1800-tallet, indførtes særlige mærker i Dannebrog for admiraler, Marineministeriet, Postvæsenet, Toldvæsenet, Havnepolitiet, Statsbanerne og adskilligt flere, se figur 12.

I en årrække, op til omkring midten af 1900-tallet, herskede der en noget kunstig tradition i Søværnet, som gik ud på, at den røde farve i Søværnets flag skulle være lidt mørkere eller dybere rød end farven i det gængse Dannebrog. Ifølge en oplysning af december 1968 fra adjudanten hos chefen for Søværnet holdes denne tradition ikke længere ved lige.

I arméen

Som vi har hørt, havde den danske hær Dannebrog med sig på felttogene i Sverige i 1400-tallet og til Ditmarsken i begyndelsen af 1500-tallet. Først fra Christian 4.s tid (1588–1648) kan man imidlertid sige, at vi kender noget nærmere til Dannebrogens historie som *fane*, til forskel fra som *flag*. Denne historie er fortalt af Helge Bruhn, i detaljer og med mange illustrationer, i hans »Dannebrog og danske faner gennem tiderne« (1949), et helt igennem grundigt og læseværdigt værk. Hvad Bruhn oplyser om Dannebrog som fane, kan resumeres således:

I begyndelsen af 1600-tallet førte enkelte regimenter, især inden for kavalieriet, Dannebrog som deres regimentsfane, i reglen med en inskription eller et eller andet mærke placeret i du-

gen. De fleste regimenter havde imidlertid faner, som var helt forskellige fra Dannebrog: sribede, ternede, med et eller andet krigerisk eller religiøst billede, eller hvad det nu kunne være. I 1628 forordnede Christian 4., at alle »nationale« regiments faner skulle have hvad man kunne kalde et Dannebrogfelt, et lille rødt kvadrat med et hvidt kors i, i øverste hjørne nærmest ved stangen (se illustrationen p. 217 i Heraldisk Tidsskrift nr. 15, 1967). I løbet af 1600-tallet gik det fulde Dannebrog af brug som regimentsfane, og typen med Dannebrog i hjørnet blev almindeligere, om end ikke enerådende. I begyndelsen af 1700-tallet indskrænkedes brugen af Dannebrog i fanehjørnet imidlertid, og omkring midten af århundredet var også Dannebrogfeltet helt forsvundet fra flertallet af hærens regimentsfaner.

Året 1785 blev et vendepunkt. I de

foregående ti eller tyve år havde der udviklet sig en stærkere nationalfølelse. I 1772 var dansk blevet (gen)indført som kommandosprog i hæren, og i 1776 kom loven om indfødsretten. I 1785 blev det fulde Dannebrog genindført som regimentsfane for en række regimenter, og i forordningen herom blev ordet »Dannebrog« brugt første gang i en officiel tekst.

I 1801, samme år som slaget på Københavns red, oprettedes Landeværnet og fik Dannebrog som fane. I 1807, samme år som englismændene bombarderede København, skrev Inge mann »Vift stolt på Kodans bølge/blodrøde Dannebrog«, og i de følgende ti år skrev en række andre af Danmarks største digtere — Grundtvig, Oehlenschläger, Christian Winther, H. C. Andersen m. fl. — digte om og til Dannebrog. I 1842 indførtes det fulde Dannebrog som regimentsfane for

8. Dannebrog som militærfane. Den tapre landsoldat angriber fjenden i Kolding, april 1849. Samtidigt litografi i Vilhelm Holst »Felttogene 1848.49.50«, 1852.

9. Mellem 1834 og 1854 var det forbudt private borgere at flage med Dannebrog. Hvordan forbudet blev respekteret, fremgår af dette billede af kong Frederik 7.s indtog i Flensborg i foråret 1848. Der er Dannebrogslag overalt, hos folkemængden på gaden og ud fra tag og vinduer på hvert eneste hus. Samtidigt litografi, efter Vilhelm Holst.

hele den danske hær. Siden anden halvdel af 1600-tallet og særlig efter 1671, da Dannebrogordenen oprettedes, var militære udgaver af Dannebrog ofte blevet udformet således, at korsets arme var bredere ved flagets kant end i midten og evt. tillige let krummede. Af en eller anden grund blev denne form genindført med reformen 1842, og som regimentsfane har Dannebrog denne udformning den dag i dag, se figur 11.

Folkets flag

Nogle år i forvejen var der sket noget overraskende. På land var Dannebrog stadig væk, i alle fald i teorien, forbeholdt kongen og staten, samt institutioner og organisationer under dem. Samtidig med at flagets popularitet voksede, var det imidlertid blevet

mere og mere almindeligt, at private personer hejste det, og i 1833 blev det foreslået at give officiel tilladelse til dette. Ministeriet var i favør, men kongen, Frederik 6., sagde nej, og i 1834 blev det udtrykkeligt forbudt private borgere at hejse Dannebrog.

Loven var i kraft til 1854, men blev ikke håndhævet, og formodentlig er der ikke i nogen anden periode af Danmarks historie blevet hejst så mange Dannebrogslag som i disse patriotiske og demokratiske berusede år, år der oplevede nationalfølelsens højvande i 1840'erne, enevældens afskaffelse og Grundlovens indførelse i 1849, og den populære og sejrige Treårskrig 1848-51 (se figur 9). To af tidens højest elskede sange, »Dengang jeg drog af sted« og »Højt fra træets grønne top«, indeholder begge vers om Dannebrog, som også i vore dage tusinder af dan-

10. Folkets flag. Indvielse af Politikens havekoloni Valhøj i 1912

ske kan citere i hvert fald et par linjer fra. Fra den første de to begyndelseslinjer (som indleder denne artikel), fra den anden de to afsluttende: »Vid, det er en ære/Dannebrog at bære«. Begge sange er af Peter Faber, og begge er skrevet i 1848. Den danske skik at pynte juletræet med små Dannebrogsglaser i guirlander stammer muligvis fra samme tid.

Det hævdes ofte, at Dannebrog er verdens ældste flag, hvormed menes, at det er det ældste blandt statsflag som stadig anvendes officielt. Hvis det faktisk går tilbage til de første år af 1200-tallet, er dette sandsynligvis rigtigt. Hvis Dannebrog imidlertid først stammer fra Valdemar Atterdags tid, dvs. midten af 1300-tallet, overgås det i alle fald af det østrigske flag, som nemlig er dokumenteret på et segl fra 1230. Også Englands (men ikke Storbritanniens) flag er i så fald ældre. Hvordan dette nu end forholder sig, er Dan-

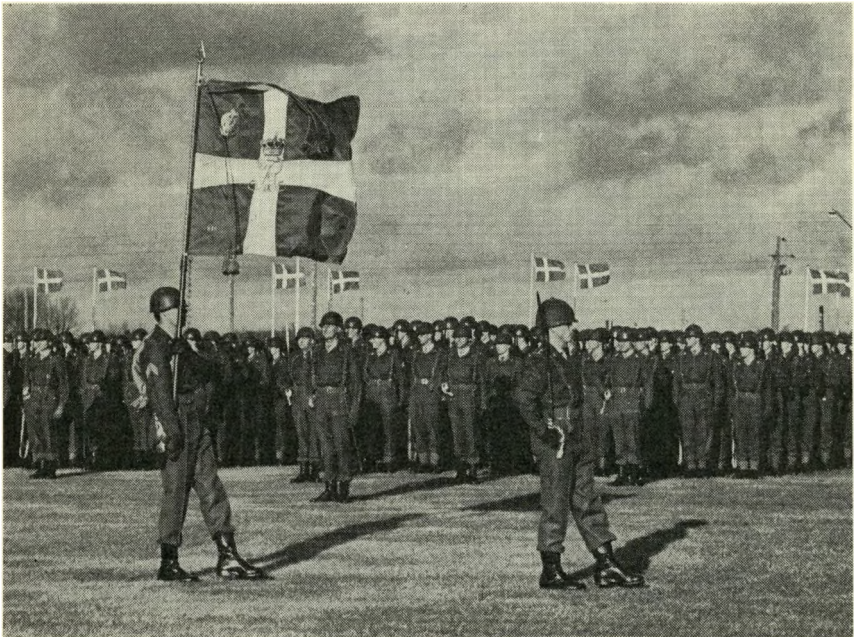
marks i hvert fald ét af de ældste flag i verden.

Det er også et af de smukkeste. I 1927 nedsattes en kommission, som skulle undersøge landets flaglovgivning og forberede et forslag til en ny, omfattende lov. I 1929 afgav kommissionen sin betænkning. Loven blev aldrig til noget, men betænkningen er i høj grad værd at læse. En af dens formuleringer (som ganske vist kun sigter til splitflaget) udtrykker, i sin vel overvejede, forsigtige kancellistil, et synspunkt, som jeg tror de fleste danske deler:

»Dannebrog... betegner jo nemlig — nationale, følelsesbetonede momenter ganske ufortalt — for selv den mest nøjeregnende vurdering ved motiv, farver, form og dimensionsforhold en sum af harmoni og skønhed, der til enhver tid måtte sikre dette flag en meget høj rang blandt nationernes flagssymboler«.

Udvalgt litteratur

- J. J. A. Worsaae: Om Danebrog. Et foredrag i det Skandinaviske Selskab, den 17de marts 1849; 36 sider; 1849.
- E. C. Werlauff; Om Danebrog og Danebrogordenen. En historisk undersøgelse. Efter forfatterens død udgiven af C. F. Wegener; 28 + 56 sider; 1872.
- C. Paludan-Müller: Sagnet om den himmelfaldne Danebrogfane. Særtryk af »Fra videnskabens verden« 1. række p. 77–108; 1873.
- A. D. Jørgensen: Om Danebrogs oprindelse. En historisk hypotes; Historisk Tidsskrift 4. række 5. bind p. 415–59; 1875 ff; optrykt i Historiske Afhandlinger 2. bind p. 5–44; 1899.
- E. Løffler: Bidrag til bedømmelse af Danebrogsgngets historiske værd; Historisk Tidsskrift 5. række 2. bind p. 562–67 + en tavle; 1881.
- A. D. Jørgensen: Hvor blev Danebroge af? Dansk Folkeblad nr. 50 og 61, 1881; optrykt i Historiske Afhandlinger 2. bind p. 45–51; 1899.
- Henry Petersen: Et dansk flag fra unionstiden i Mariakirken i Lübeck, Arbejder for Nordisk Oldkyndighed 1882, p. 1–56 + 3 plancher.
- A. D. Jørgensen: Undersøgelser vedrørende Danebroge og det danske kongevåben, Historisk Tidsskrift 6. række 1. bind p. 148–94; 1887–88; optrykt i Historiske Afhandlinger 2. bind p. 80–119; 1899.
- H. A. Kjær (Henry Petersen): Danebroge, i Salmonsens Konversations Leksikon, 2. udgave, bind 5; 1916.
- Viggo Brøndal: Danernes navn. Danske Studier 1920, p. 17–41.
- Betænkning afgivet af Flaglovskommissionen af 19. juli 1927; 56 sider; 1929.
- L. P. Fabricius: Sagnet om Danebroge og de ældste forbindelser med Estland; p.

11. Dannebrog som regimentsfane, her for Fynske Livregiment, ved en parade i 1964. Læg mærke til fanens kvadratiske form og korsets skrå arme. I midten kong Frederik 9.s kronede monogram og i felterne nærmest stangen regimentets mærke og navn. Fot. Poul Olsen.

- 485–533 i Kirkehistoriske Samlinger 6. række 1. bind; 1935.
- Helge Bruhn: Dannebrog og danske faner gennem tiderne; 244 sider + 16 farveplancher; 1949.
- Hans Brix: Dannebrog. Berlingske Aftenavis 17. juni 1952.
- Preben Kannik: Alverdens flag i farver; 192 sider; 1956.
- Kirsten Bendixen: Danmarks mønt; 1967. Mønten med korsfanen, fra Valdemar den Stores tid, d. v. s. 1157–82, er afbildet og omtalt side 32.
- Om Dannebrog jeg ved ... Navnet Dannebrog fundet i væsentlig ældre tekst end hidtil kendt, om Paul Warmings fund, Berlingske Tidende 23. februar 1969 3. sektion p. 38.
- R. Siegel: Die Flagge; Berlin 1912.
- Paul Wentzke: Die deutsche Farben, ihre Entwicklung und Deutung, sowie ihre Stellung in der deutschen Geschichte; p. 49–53 i Quellen und Darstellungen zur Geschichte der Burschenschaft ... IX; Heidelberg 1927.
- Otto Greiffenhagen: Revals Wappen und Flagge; p. 133–40 i Beiträge zur Kunde Estlands XIII; Estland 1928.
- Hans Horstmann: Die Rechtszeichen der europäischen Schiffe im Mittelalter; p. 73–133 i 1000 Jahre Bremer Kaufmann = Bremisches Jahrbuch 50. årgang; Bremen 1965.
- Hans Horstmann: Vor- und Frühgeschichte des europäischen Flaggenwesens; p. 30–46 + illustrationer p. 165–70 i Recueil du IIe congrès international de vexillologie Zurich 1967; Zürich 1968.

12. Omkring midten af 1800-tallet lå det fast, at splitflaget var forbeholdt stat og regering. Samtidig bredte den fremgangsmåde sig, at forskellige statsinstitutioner eller dele af administrationen kunne differentiere de flag de brugte med deres initialer eller med et særligt mærke. Dette fotografi, af Kaj Lund, viser det flag som benyttes af ikke-militære statskibe, i dette tilfælde skoleskibet »Danmark«. Kronen er hvid.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.